

ELS INFANTS COM A CIUTADANS

**ANÀLISI DE LA PARTICIPACIÓ DELS INFANTS EN LA VIDA
SOCIAL I DE LA CONFRONTACIÓ QUE AQUESTA
PARTICIPACIÓ PLANTEJA EN EL MÓN DELS ADULTS**

Tesi doctoral presentada per:

JOSEFA FERNÁNDEZ I BARRERA

Per accedir al grau de

DOCTORA PER LA UNIVERSITAT DE BARCELONA

Director:

ORIOL ROMANÍ I ALFONSO

Tutor:

JOSEP A. RODRÍGUEZ

**DEPARTAMENT DE SOCIOLOGIA I ANÀLISI DE LES
ORGANITZACIONS**

**FACULTAT DE CIÈNCIES ECONÒMIQUES I
EMPRESARIALS DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA**

Barcelona, març de 2005

PRIMERA PART. MARC TEÒRIC I METODOLÒGIC.

0. INTRODUCCIÓ

Parlar de participació dels infants pot semblar un contrasentit en una societat en què fins i tot la noció d'infant és relativament recent. Els esforços esmerçats en pensar i reconèixer la infància com una etapa específica de la vida que mereix una especial atenció contra els abusos que es donaven anteriorment (treball dels infants, dificultats d'accés a l'educació...) es varen decantar cap a la necessitat de protegir els nens i les nenes pel fet de ser especialment indefensos tot tenint en compte el seu procés evolutiu. És a partir de la seva protecció principalment que es va iniciar la construcció social de la infància en els nostres temps.

Malgrat que els avenços més importants realitzats per protegir els infants es poden atribuir al segle XX ja havien existit institucions molt antigues que vetllaven per la seva protecció com era el Pare d'Orfes a València ja en el segle XIII (Roca,1968). Les característiques de les institucions protectores tanmateix eren d'un marcat proteccionisme ja que tenien en compte a l'infant sempre com a objecte de protecció en front als possibles abusos dels adults ja fossin o no els seus pares. L'encara recent legislació dels Tribunals Tutelars de Menors - derogada en el seu vessant protector l'any 1987 i derogada definitivament l'any 2000, estava molt imbuïda d'un marcat caràcter paternalista de protecció als infants considerant-los una vegada més objecte de protecció¹.

¹ No va ser fins que es va aprovar la tardana *Ley Orgánica 5/2000, de 12 de enero, reguladora de la responsabilidad penal de los menores*, (BOE num. 11, 13-1-2000) que va quedar definitivament derogada la Llei reguladora del procediment dels Jutjats de Menors de 1948 que a la vegada era una refosa de lleis d'inicis del segle XX.

És a partir de la dècada dels 80 que es dona un gir en la consideració dels infants. Sense deixar de banda la força necessària protecció dels infants -que són tot sovint víctimes d'abusos i explotacions- es comença a veure els nens i les nenes com a subjectes de drets i no solament com a objectes de protecció per aquests drets. La norma marc que afavoreix definitivament que es consideri els infants com a subjectes de drets és la *Convenció Internacional de Drets dels Infants* aprovada per les Nacions Unides el 20 de novembre de 1989. La Convenció representa l'inici d'un canvi d'actitud envers els infants i dona una nova visió ètica de la infància en la que és defineix els infants com a subjectes de drets inalienables que tenen el mateix valor que els drets dels adults. La Convenció també representa un canvi de papers per part de les Nacions Unides i la Comunitat Internacional: no és suficient que protegeixi sinó que cal que promogui els drets dels infants.

En aquest canvi de posicionament, on es comença a veure l'infant com a subjecte de drets, cal destacar a més que s'ha de veure l'infant com a tal i no com un futur adult. El període de la vida de l'infant és tan important i tan característic que ha d'ésser reconegut en sí mateix i no en un "com si fos"². A partir d'aquest reconeixement propi, apareixen els primers moviments adreçats a considerar els infants com a ciutadans de ple dret i es planteja la necessitat de la seva participació.

La Convenció en aquest sentit marca una fita important tot reconeixent explícitament la necessitat i la importància que els infants participin i que siguin reconegudes les seves opinions. En els articles 12, 13, 14, 15 i 16 es regulen diversos aspectes que plantegen aquesta necessitat de comptar amb els infants i de cercar formes de participació. És evident que en aquest sentit els infants passen a prendre una posició similar a la

² Tot sovint els infants són considerats i valorats únicament com a futurs adults i no com a persones que tenen una vàlua per elles mateixes.

que en el seu dia varen prendre altres col·lectius que varen haver de reivindicar el seu lloc a la societat quan no els hi era reconegut, com poden ésser els treballadors, les dones, les persones de raça negra... És en aquest moment que els infants poden començar a ser vistos com un possible grup de pressió amb totes les implicacions socials que aquest fet significa. Es prenen posicions d'autodefensa del col·lectiu hegemònic que en aquest cas és un col·lectiu molt ampli: el món dels adults en general. Alain Touraine (1999:78) destaca com els infants estan constituint nous moviments socials fent esment al moviment dels "liceistes" (estudiants de secundària) de França que, a més de reivindicar canvis en el món de l'ensenyament, desitgen ésser actors socials en l'àmbit de les lleis i de les institucions.

La Convenció regula en el seu article 12 la necessitat que els infants que tenen capacitat de formar-se un judici propi tinguin l'oportunitat de manifestar la seva opinió en els afers que els afectin. Aquest concepte és força polisèmic ja que d'entrada cal clarificar qui és que pot dir quins són els afers que afecten els infants i quins són els que no els afecten. Cohen (1980) considera que és molt difícil que coneguem quins són els interessos dels infants, de fet considera que és difícil que coneguem els interessos de ningú. Altres autors com Purdy (1992) en canvi, consideren que aquesta afirmació no és certa. Purdy argumenta que els adults troben sovint les condicions per ser capaços de fer bons judicis sobre quins són els temes d'interès general. També considera que tant els pares com els mestres coneixen bé els seus infants i que, per tant, es troben en la posició de saber què necessiten com a individus.

Es planteja a la vegada, com a conseqüència d'aquesta afirmació, la necessitat que els infants siguin escoltats en qualsevol procediment judicial o administratiu que els afecti. Aquest aspecte ja havia estat contemplat en la legislació de l'Estat Espanyol en els procediments de

separació i divorci (modificació del codi civil de 1981³) que l'infant de més de 12 anys ha de ser escoltat pel jutge sobre les mesures a prendre en relació a la seva custòdia i també el que és més petit si té suficient judici⁴. També la Llei 11/87 que va modificar el codi civil i la Llei d'enjudiciament civil en els procediments d'adopció va posicionar els infants com a necessaris consentidors per a ésser adoptats o acollits en família si tenen més de 12 anys i a ésser escoltats si són més petits⁵.

L'article 13 de la Convenció estableix el dret a la llibertat d'expressió dels infants el qual inclou el dret a cercar, rebre i difondre informació i idees de tota mena. L'article 14 regula el dret a la llibertat de pensament, de consciència i de religió. L'article 15 estableix el dret d'associar-se dels infants i el dret a la reunió pacífica. Tots aquests drets no tenen altra limitació que les regulades per les lleis en benefici de l'ordre públic com succeeix en la regulació del mateix dret per part de la població adulta.

Per últim, l'article 16 regula el dret a la intimitat establint que l'infant no ha de ser objecte d'interferències en la seva vida privada, la seva família, domicili o correspondència. Aquest darrer apartat és objecte de polèmica ja que, contràriament als altres aspectes desenvolupats, aquest no té cap tipus de limitació. Alguns (adults) opinen que és difícil pensar com es pot exercir l'obligació de l'educació que tenen pares i tutors i altres educadors si no es pot conèixer el contingut de la correspondència de llurs fills o deixebles⁶.

³ Articles 92 del codi civil i 770, 4rt de la Llei 1/2000 de 7 de gener d'enjudiciament civil.

⁴ El concepte "si té suficient judici" també pot ser interpretat de moltes maneres: Qui decideix si té suficient judici?

⁵ Articles 173 y 177 del codi civil.

⁶ Rodrigo Bercovitz, catedràtic de Dret Civil de la Universitat Complutense de Madrid en unes Jornades sobre la "protecció jurídica dels menors" realitzades a la Facultat de Dret de Barcelona el mes de juliol de 1996 es manifestava en contra d'aquesta intimitat de la correspondència en benefici de l'educació. Cal ressaltar que el professor Bercovitz s'havia destacat sempre per les seves inclinacions progressistes i de defensa dels drets individuals de tot ciutadà. Sembla que els infants en són una excepció.

L'any 1996, en el marc del Consell d'Europa es va celebrar a Leipzig una Conferència Internacional sobre els drets de l'infant i noves perspectives per a les polítiques d'infància a Europa. A aquesta conferència hi varen participar 50 infants de 10 a 13 anys de diverses nacionalitats que varen ésser convidats per la UNESCO. Els infants constituïen un dels grups de treball de la conferència. Com a conseqüència especialment del treball d'aquesta Conferència i els treballs subsegüents, el Consell d'Europa va aprovar l'any 1998 la Recomanació n.R(98) 8 sobre la participació dels infants a la vida social i familiar. En aquesta recomanació es va afirmar entre altres el principi que *tot infant hauria de tenir l'oportunitat de participar sense cap tipus de discriminació*⁷.

A l'Estat Espanyol, que va ratificar la Convenció l'any següent de la seva aprovació, i per tant està obligat al seu compliment, s'ha desenvolupat àmpliament el seu contingut a partir de lleis autòctones especialment a la Llei Orgànica 1/1996 de 15 de gener de protecció jurídica del menor i en la Llei 8/1995 del Parlament de Catalunya d'atenció i protecció dels infants i adolescents. Ambdues lleis regulen àmplies fórmules de participació dels infants i de regulació de mesures per a fer possible l'aplicació de la Convenció.

La Constitució Espanyola ja va regular fórmules àmplies de participació de la població en general i específicament inclou per primera vegada la participació dels infants quan en el dret a l'educació de l'article 27.7 estableix que *els pares i en el seu cas els alumnes intervindran en el control i gestió de tots els centres escolars que depenguin finançament de fons públics*. La fórmula "en el seu cas" pot semblar restrictiva però en realitat la Llei Orgànica del Dret a l'Educació (LODE) de l'any 1985 va crear la figura dels consells escolars de centre en els quals hi estaven ja representats els alumnes tant a la primària (7è i 8è) com a la secundària.

⁷ Aquesta Recomanació es pot consultar a <http://cm.coe.int/ta/rec/1998/98r8.htm>

Amb la LOGSE aquesta participació dels infants es va restringir, ja que en baixar l'edat dels centres de primària (actualment acaben als 12-13 anys) no s'establia la obligatorietat que els infants estiguessin representats en els Consells Escolars d'aquests Centres. L'actual i discutida Llei Orgànica de la "Calidad de la educación"⁸ tampoc ha modificat òbviament aquesta situació i queda clar que els representants dels estudiants en els Consells escolars ho són a partir de 3r de l'ensenyament obligatori de secundària.

La participació dels infants en els Consells Escolars ha estat tal vegada la primera forma institucionalitzada per la seva participació a l'Estat Espanyol. Es va plantejar com una manera clara que els infants prenguin part en els processos democràtics de presa de decisions i on puguin fer-se sentir en les seves idees i preocupacions. Tanmateix moltes vegades aquesta presència (ja que moltes vegades no se'ls hi ha facilitat el que podríem dir participació) dels alumnes als Consells Escolars ha servit per desqualificar les mesures afavoridores d'espais de participació pels infants. Encara és freqüent sentir l'opinió de mestres que diuen que els infants "s'avorreixen" en les reunions dels Consells, que sovint no tenen res a dir i que no s'assabenten de la meitat del qué passa a la reunió. En aquest sentit es podran comprovar els resultats del treball de camp realitzat en dos centres d'ensenyament de Barcelona i que mostren les dificultats d'afavorir realment aquesta participació. El que fa falta és que ens preguntem què és el que no funciona. Aquest fet desqualifica la participació dels infants en un afer tan important com és el desenvolupament de les polítiques educatives i de funcionament del seu propi centre escolar. És quelcom que s'ha de reflexionar en profunditat i per a fer-ho és imprescindible que els que participin en la seva valoració siguin els propis infants.

⁸ Ley Orgánica 10/2002 de 23 de diciembre de calidad de la educación. BOE nº306 del martes 24 de diciembre de 2002 pàgs. 45188-45220. A partir del canvi de govern produït després de les eleccions de març de 2004 està suspesa la seva aplicació.

La Constitució Espanyola a més de regular en genèric el dret de participació dels ciutadans en l'apartat dels drets i deures fonamentals també l'estableix de forma específica per als joves en l'article 48 on es diu que *els poders públics promouran les condicions per la participació lliure i eficaç de la joventut en el desenvolupament polític, social, econòmic i cultural*. Si bé la joventut es pot considerar com una etapa de la vida més enllà de la infantesa, és cert que ja es poden considerar joves a persones menors de 18 anys que són els que considerem infants per la pròpia regulació del marge d'edats establert per la Convenció. També aquí ens trobem amb una dificultat de delimitació: Quan comença la joventut? Les associacions juvenils solen tenir membres a partir dels 13 anys i les branques juvenils dels partits polítics comencen algunes d'elles als 15 anys⁹.

Al marge de les dificultats de delimitacions en les capacitats de les persones segons tinguin més o menys anys de vida i per tenir en compte el grup d'edat al que ens referim quan parlem d'infants, cal remarcar que aquí utilitzaré el terme infant i infància en el seu sentit més ampli i en base a ésser el terme utilitzat per la Convenció dels Drets dels Infants que en el seu article 1 estableix: *"Pel que fa a aquesta Convenció, s'entén per infant tot ésser humà menor de 18 anys, tret que en virtut de la llei que li sigui aplicable, hagi assolit la majoria d'edat abans"*. En aquest sentit la noció d'infància va en relació amb aquells ciutadans que no han assolit la majoria d'edat. Aquesta delimitació pel que fa als subjectes d'estudi és important pel fet que la majoria d'edat és la que dona plena capacitat d'obrar i per tant deixa de banda qualsevol qüestió sobre el ple exercici dels drets civils i polítics d'un major d'edat mentre que el que aquí s'analitza és quina és la situació en aquells que encara no hi han arribat. Aquest és un concepte estructural de la infància en terminologia de

⁹ Cal insistir que un dels dilemes més punyents que es plantegen en front de la participació dels infants és precisament l'edat.

Bernardi (1985) mesurat segons la capacitat de les persones per desenvolupar certes activitats socials.

És evident que des de la mateixa etimologia de la paraula infància, utilitzar-la per definir aquells que tenen de 0 a 18 anys, ens pot conduir a un cert confusionisme ja que popularment es relaciona els infants només amb aquells més petits. Fins i tot Joan Coromines¹⁰ en analitzar l'etimologia de la paraula *infant* ens diu que és un mot poc utilitzat en el català central i menys encara en l'ús barceloní. La realitat és que ha estat en la darrera dècada, precisament a partir de la Convenció, que la utilització de la paraula infància ha esdevingut més popular. El Centre Unesco de Catalunya¹¹ que va distribuir l'edició catalana de la Convenció sobre els Drets de l'Infant va utilitzar aquest mot com a traducció del "*child*" anglès, l"*enfant*" francès o el "*niño*" castellà. Darrerament s'ha utilitzat com a terminologia de preferència per a definir els ciutadans que no han arribat a la majoria d'edat en front a la de *menor* ja que aquesta té una vessant eminentment jurídica i a més s'ha volgut descartar per les possibles connotacions que comporta el fet de ser "menor" en front a "major" afavorint la possibilitat de relacionar el terme "menor" que prové del llatí "*minor*" que significa inferior, més petit, de menys valor i resistència i, com a conseqüència, menys important. De tota manera, Mª Antonia Martí, una reconeguda lingüista de la Universitat de Barcelona em recordava com, de fet, a les paraules els hi donem el sentit que socialment se'ls hi vol donar i que segurament el contingut pejoratiu que s'atribueix a la paraula menor pot tenir a veure precisament amb la pròpia desconsideració social del grup dels infants i joves menors d'edat. Coromines però tenia raó en definir l'any 1984 que infància era una paraula poc utilitzada ja que aleshores era molt més comuna la utilització

¹⁰Joan Coromines, "Diccionari Etimològic i complementari de la llengua catalana", Curial Edicions Catalanes, Barcelona, 1984, tom IV, pag. 849.

¹¹Centre Unesco de Catalunya, "*Convenció sobre els Drets de l'infant. Nacions Unides 1989*", Document núm 16/1990, Barcelona.

d'altres termes com precisament "menor". Ferran Casas (2004) argumenta que la utilització de la paraula menor és acceptable en el llenguatge jurídic però que en el llenguatge col·loquial la seva utilització implica necessàriament una categorització¹². Cal destacar però que el mot "infància" que ve del llatí infans (el que no parla, el que no té el do de la paraula) tampoc ajuda massa a afavorir una noció de la infància quan el que es pretén és que els infants accedeixin a la paraula i encara més, a l'opinió. El Gran Diccionari de la Llengua Catalana i el Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans relacionen la infància com *el període de la vida que va des del naixement fins a l'adolescència* i a la vegada en la definició de menor inclouen el concepte de *menor d'edat com la persona que no té l'edat fixada per la llei per a gaudir de certs drets*. Està clar que la polèmica sobre quina és la terminologia millor a utilitzar està servida.

La primera llei catalana que desenvolupava les primeres competències en matèria d'infància que s'havien traspassat a la Generalitat de Catalunya l'any 1981, s'anomenava *Llei de protecció de menors*¹³. La segona llei que aprovava l'any 1991 el Parlament de Catalunya en matèria d'infància s'anomena *Llei sobre mesures de protecció dels menors desemparats i de l'adopció*¹⁴, continua prevalent el terme menor. No és fins a la promulgació d'una altra llei catalana en aquesta matèria que se subscriu legalment el terme infància per a definir a aquells que no són majors d'edat. Cal dir però que la nova llei amplia el terme amb el d'infància i adolescència en anomenar-se *Llei d'atenció als infants i adolescents*¹⁵. Ampliar el concepte amb el d'infància i adolescència és potser més clar perquè abasta més totes les edats que hom entén que inclouen els ciutadans i ciutadanes fins els 18 anys. No pretenc negar que l'adolescència no sigui una etapa específica, tanmateix a efectes de

¹² Ferran Casas, editorial revista Protagonistes, núm 22, març-abril 2004, pag.4.

¹³ Llei 11/1985, de 13 de Juny de Protecció de menors (DOGC núm. 556, de 28.6.1985)

¹⁴ Llei 37/1991, de 30 de desembre, sobre mesures de protecció dels menors desemparats i de l'adopció. (DOGC núm 1542, de 17.1.1992)

¹⁵ Llei 8/1995, de 27 de juliol, d'atenció i protecció dels infants i adolescents.

simplificació i d'evitar la repetició continuada dels dos mots, s'utilitzarà comunament la paraula infància i infant, encara que en moments determinats si el grup de població al que em pugui referir estigués més delimitat per aquells infants a partir dels 13 o 14 anys ho pugui fer com a adolescents i nois i noies.

CAPÍTOL I.- MARC TEÒRIC

I.1. QUÈ ÉS LA INFÀNCIA?

Al marge de la delimitació formal del concepte d'infància utilitzada per aquest estudi que és la d'aquells que no han arribat a la majoria d'edat, és evident que la noció d'infància ha variat molt al llarg dels segles i que té connotacions diferents segons la cultura i/o societat on s'estigui utilitzant el concepte. Es produeix, per tant, un constructe social de la noció d'infància diferent segons el punt de referència del què partim i també segons el moment històric en què ho fem. Carles Feixa (1996) destaca com una de les claus de l'aproximació antropològica a l'edat, la seva consideració com a construcció cultural. Tots els individus experimenten al llarg de la vida un desenvolupament fisiològic i mental determinat per la seva naturalesa, i totes les cultures compartimenten el curs de la biografia en períodes als que atribueixen propietats, que serveixen per categoritzar els individus i pautar el seu comportament en cada etapa. És en aquest sentit que la noció d'infància està lligada a aquestes propietats i categoritzacions. Bernardi (1985) en el seu estudi sobre els sistemes de classe per edat, distingeix entre *edat fisiològica*, que mesura el desenvolupament cronològic d'un individu des que neix fins al present, i l'*edat estructural*, que mesura la seva capacitat per desenvolupar certes activitats socials, la qual cosa es tradueix en ritus de pas com la iniciació en passos legals com la majoria d'edat o la jubilació. S'avalua en relació al grau d'integració en la vida social i els graus de promoció successiva en la societat. L'edat estructural mesura la capacitat jurídica d'un individu per a realitzar unes determinades activitats socials. Per exemple, a les cultures occidentals, el dret de vot és un índex d'edat estructural d'una persona i és una de les condicions que van lligades a l'adquisició de la majoria d'edat i al pas de la infància a l'edat adulta.

També cal diferenciar l'edat com a condició social (que assigna una sèrie d'estatus i de rols desiguals als subjectes) i l'edat com imatge cultural (que atribueix a les edats un conjunt de valors, estereotips i significats). Bernardi delimita la diferència entre els grups "informals" d'edat en els que situa la infància i l'adolescència en aquells grups més institucionalitzats que configuren uns veritables grups socials per raó de l'edat i que són aquells que determinen l'assoliment d'un nivell de participació en la vida social. Destaca com una de les característiques més importants de l'edat com a principi estructural, és la seva eficiència per unir. En situacions en que altres elements socials produeixen divisió, l'edat pot afavorir la unitat.

La noció d'edat és força complexa culturalment. Està relacionada entre els "individus" i la "successió de temps". Identificar a una persona en els temps només és possible si observem tots els canvis i modificacions que va tenint mentre va madurant. L'edat, de la mateixa manera que serveix per identificar una persona, pot utilitzar-se per destacar la seva diferenciació i els canvis que poden alterar-la. El moviment i el canvi són intrínsecs a l'aspecte cronològic de la idea d'edat. L'edat implica continuïtat i canvi. Tots aquests aspectes destacats afavoreixen la determinació d'un concepte o un altre relacionat amb la infància. Segons les cultures, també seguint a Bernardi, es pot haver donat uns valors molt diferents a l'estadi de vida de la infància, així, en els pobles que utilitzen sistemes iniciàtics com els Masai es destaca com els ritus de pas postpuberals es poden considerar com un naixement ja que abans l'individu no té cap reconeixement social, i fins i tot no està considerat com una persona plena. Després, no solament és reconegut com una persona responsable sinó que es converteix en representant ple de la societat que actua de forma autònoma. En canvi en el sistema *gada* dels Oromo del Sud d'Etiòpia, es pot veure com el primer grau, "els infants" (daballe) són considerats purs i sagrats de la mateixa manera que els membres del darrer grau, "els vells" (*gada moji*), ambdós són vistos com mediadors entre Deu i els homes. En aquest cas, el mer fet de néixer i d'ésser infant

ja els configura una categoria estructural d'importància en la seva societat, mentre que en el primer cas els infants ni tan sols existeixen socialment.

La realitat és que cada societat crea els seus propis "estadis" de vida que poden no existir en altres societats. Moltes vegades si un determinat estadi del desenvolupament no és reconegut, pot ser que sigui perquè realment no existeix. Per exemple, l'adolescència pot ser no-existent en societats on els infants tenen un alt nivell d'emancipació de la família, una pròpia identitat ben desenvolupada i la capacitat cognitiva per operar de manera formal. En canvi, en d'altres cultures, entre elles la nostra, tot sovint com destaca Anna Alabart (1998:48), els nois i les noies resten a la llar fins molt més grans al no trobar un treball relativament estable i degut a l'encariment dels preus dels habitatges. Segons els estudis del CSIC, un 60% dels joves espanyols d'entre 25 i 30 anys que treballen encara no s'han desenganxat de la llar familiar. Això comporta una major dependència en alguns aspectes.

Si realment la conducta dels infants està condicionada en part per les nostres expectatives, la modificació d'aquestes pot conduir a diferents conductes. I si les nostres expectatives estan influenciades per les teories que estan a la vegada influenciades per la cultura, podem adonar-nos que estem en una situació molt àmplia de construir la infantesa: en la nostra relació amb els infants no estem reaccionant solament a la "realitat" sinó a quelcom molt més complex i dinàmic.

En analitzar com s'ha construït socialment la noció de la infància i de l'infant i amb quines connotacions, no hi ha acord entre els diversos autors en determinar quan apareix la infància com a tal. Linda A Pollock (1993), en el seu estudi realitzat sobre les relacions entre pares i fills dels segles XVI al XX mostra clarament com segons els autors, la infància era ja considerada abans del segle XII mentre que d'altres no la reconeixen

fins al segle XX. En qualsevol cas, aquest reconeixement tendeix a situar els infants en diverses posicions segons el temps i segons l'anàlisi que en fa l'autor: petits adults, víctimes de maltractament i explotació, subjectes centrals en la família i/o membres que ajuden al sosteniment de la família. Segons l'historiador Phillippe Ariès (1960-1985) la infància apareix al segle XX. Abans, l'infant era com un petit adult que participava plenament en la vida social sense tenir cap estatut especial: treballava, menjava, vivia i formava part de manera plena en la societat. Altres consideren que Jean-Jacques Rousseau va ser un dels pioners en afavorir que els infants tinguessin el seu propi lloc ja que reclamava un espai propi pels infants i defensava la seva pròpia educació especialment per assegurar l'acompliment de la seva teoria que l'home neix bo per naturalesa i que és precisament la influència del món adult i les seves perversitats els qui malmeten la seva bondat. Segons Robertson (1994:444) al segle XIX, els pares europeus començaven a gaudir de l'educació de llurs fills i considerava que aquest canvi va ser degut precisament a Rousseau que va ser qui "va aconseguir que moltes persones creguessin que la infància mereixia l'atenció dels adults intel·ligents fet que va estimular l'interès en el procés de creixement i no només en el producte". D'acord amb aquesta valoració De Mause (1994) considerava que el segle XVIII es va caracteritzar pel reconeixement dels infants com aquells ciutadans que mereixen un interès i una atenció especial però que a la vegada se'ls ha de disciplinar. Aquest autor, influenciat per una teoria psicogènica de la història considerava que fins el segle XIII als infants se'ls veia com a éssers "plens de malignitat" i això es resolia sovint amb infanticidis o abandonaments. Després d'això, encara que existia una gran ambivalència, es va permetre que els infants "entressin en la vida emocional de llurs pares". El treball de recerca històrica sobre la infància realitzada per De Mause, de formació psicoanalítica, és especialment aclaparador en els detalls de crueltat realitzada envers els infants però a la vegada defineix aquesta situació d'"anada i vinguda" i sovint contradictòria de tractar els infants amb molt d'afecte i a la vegada amb

marcada disciplina i violència al·legant en molts casos que donat que els infants no tenien consciència del mal tampoc sentien les sevícies que se'ls hi infringien. La seqüència històrica l'estableix en sis etapes:

- 1) *Infanticidi (Antigüetat-segle IV)* De Mause destaca com aquests infanticidis tenien un efecte especial precisament en els nens que sobrevivia perquè era com si se'ls hagués perdonat la vida.
- 2) *Abandonament (Segles IV-XIII)* Un cop els pares varen reconèixer que els fills tenien ànima, l'única forma de salvaguardar-se d'ells era l'abandonament lliurant-los a dides, internant-los a monestirs o cedint-los a d'altres famílies en adopció.
- 3) *Ambivalència (Segles XIV.XVII)* Donat que l'infant, quan se li permetia entrar en la vida afectiva dels seus pares continuava essent objecte de projeccions perilloses, la tasca dels pares era modelar-los.
- 4) *Intrusió (Segle XVIII)* El nen ja no era tan perillós i els pares s'hi aproximaven més tot intentant dominar la seva ment a fi i efecte de controlar el seu interior, les seves ravaqueneries, necessitats, masturbació i la seva pròpia voluntat.
- 5) *Socialització (Segle XIX-mitjans del XX)* En aquest període no es tractava ja de dominar la voluntat de l'infant sinó de formar-lo, guiar-lo pel bon camí, ensenyar-li a adaptar-se, socialitzar-lo. En aquesta època el pare comença a interessar-se per l'educació del fill i fins i tot ajuda a la mare en aquesta tasca.
- 6) *Ajuda (s'inicia a mitjans del segle XX)* Aquesta etapa es basa en la idea que el nen sap millor que el pare el què necessita a cada etapa de la seva vida i implica la plena participació d'ambdós pares en el desenvolupament de la vida de l'infant, esforçant-se per empatitzar amb ell i satisfer les seves necessitats peculiars i creixents (De Mause, 1994: 88-90))

Segons Stone (1977) des de meitat del segle XVIII es va adoptar una forma tolerant de criança dels infants. Afirmar que va existir una etapa

intermitja entre la severitat del segle XVII i la tolerància final. Tanmateix, aquest autor introdueix les diferències segons classe social ja que, segons la seva apreciació, eren importants en la forma de tractar i considerar els infants. Les diferències eren les següents:

- a) Alta aristocràcia de la cort: eren negligents en l'atenció dels infants ja que els dipositaven en mans d'institutrius i mestres
- b) Classes altes: tenien cura de llurs fills però creien en el càstig físic.
- c) Terratinents i professionals: criança molt tolerant i afectuosa.
- d) Puritans, burgesos no conformistes i artesans de classe alta: mostraven interès i amor envers llurs fills, i en comptes de cops, utilitzaven pregàries, moralització i amenaces de condemna.
- e) Artesans d'estrats inferiors: volien que els seus fills tinguessin una educació sòlida i els tractaven brutalment.
- f) Pobres: eren brutals, explotadors i indiferents envers els seus descendents.¹⁶

Com antecedent a les possibles defenses que els adults podien dipositar envers l'autonomia dels infants caldria destacar l'anàlisi de Demos (1970) que descrivia com en el XVII els bebès puritans eren tractats amb molta tendresa, però que a partir del segon any de vida, observaven que el nen començava a expressar la seva pròpia voluntat fet que comportava un canvi radical envers una severa disciplina. Es considerava que els infants que feien valer la seva pròpia voluntat eren "una manifestació òbvia del pecat original" i en conseqüència, l'única solució adient pels pares era la repressió. Segons aquest autor, aquesta manca de tolerància envers qualsevol manifestació d'autonomia en el nen li produiria, al cap dels

¹⁶ Encara que pugui ser discutible s'ha considerat d'interès aquesta diferenciació per classes socials. Lawrence Stone, *The Family, Sex and Marriage In England 1500-1800*, Londres, Weidenfeld & Nicolson, 1977. Citat a L.Pollock, pp. 34-35.

anys, una profunda preocupació prenyada de vergonya que considerava que era un tret essencial del caràcter purità.¹⁷

L'infant també va adquirir un especial protagonisme a inicis del segle XX com a influència dels treballs de Freud que considerava que la repressió infantil era la causa de les neurosis i que per tant s'havia de deixar els infants lliures de manifestar els seus sentiments i desitjos. Posteriorment però, el mateix Freud va adonar-se que els instints agressius propis dels humans podien ser molt destructius i que calia controlar-los. Sol Cohen (1979)¹⁸ va assenyalar com aquesta nova visió de Freud (1948) va enfonsar els principals pilars de la pedagogia permissiva basada en la teoria psicoanalítica. A partir d'aleshores els analistes consideraven que tant els pares com els mestres havien de limitar l'expressió de les pulsions dels infants i varen fer la hipòtesi que tant l'agressivitat com el sexe podien debilitar encara més els ja dèbils egos dels infants i que com a conseqüència s'havia d'exercir una pressió externa per reprimir aquests instints. El que va plantejar Freud però va ser la dificultat entre permetre el desenvolupament lliure de l'infant i la necessària educació d'aquest: la polèmica estava servida. Així va escriure: "Hem entès que la dificultat de la infància resideix en que el nen ha d'assimilar, en un breu període de temps, els resultats d'un desenvolupament cultural que s'extén a través de mil·lennis. Sols una part d'aquesta transformació pot accomplir-la mitjançant el seu propi desenvolupament; la resta ha de ser-li imposada per l'educació: no ens sorprendrà doncs, que en molts casos el nen dugui a terme aquesta tasca solament amb molta imperfecció... Vegem clarament què és el que constitueix la primera missió de l'educació. El nen ha d'aprendre a dominar els seus instints. És impossible deixar-lo en llibertat sense cap restricció dels seus impulsos. Això constituiria un

¹⁷ John Demos, *Family Life in a Plymouth Colony*, Oxford University Press., 1970. Citat a L. Pollock pp.31-32.

¹⁸ Sol Cohen, "In the Name of the prevention of neuroses: the search for a Pschoanalytic Pedagogy in Europe, 1905-1938" New York, Psychohistory Press, 1979. Citada a Purdy 1992 pp.92-96.

experiment molt instructiu pels psicòlegs; però faria impossible la vida als pares i comportaria els mateixos prejudicis als infants. Així l'educació ha de cohibir i prohibir forçosament... En conseqüència l'educació ha de trobar el seu camí entre l'escull de deixar fer i el de la prohibició. I si el problema no és irresoluble, serà possible trobar per a l'educació un camí òptim que en seguir-lo pugui procurar al nen un màxim de benefici ocasionant-li el mínim de danys"¹⁹.

Inicialment doncs, es pot dir que existeixen unes grans oscil·lacions en les interpretacions històriques pel que fa al reconeixement de la infància. És evident que, com diu Pancera, "la recerca històrica està estimulada pel constrenyiment que ens poden fer sentir certs problemes, en aquest cas la situació de la infància. Descobrir altres models de relació compatibles amb la nostra forma de civilització fa que es desvetllin aspectes ocults de la realitat produïdes per la ideologia de les societats modernes i sobre les que no havíem reflexionat de manera detinguda". Aquest historiador, posa atenció en el fet que també la investigació històrica pot complir una funció de tipus ideològic, legitimant la situació actual o contradient-la i assenyala que "la producció del discurs històric es, de fet, enterament de l'analista, que parla de la Història en nom de la seva disciplina i de la Cultura" (Pancera, 1993:10).

En qualsevol cas, és evident que es va donar un moment en que la infància ha ocupat un espai clar i diferenciat i que és a partir del seu descobriment que es varen començar a prendre mesures per protegir-los del món dels adults i es va iniciar la creació d'institucions i lleis específiques pels infants. Es va prohibir el treball dels infants en molts països i l'ensenyament va esdevenir obligatori. A partir d'aquí és va crear

¹⁹ Sigmund Freud, Freud, Sigmund, "Aclaraciones, aplicaciones y observaciones" a *Nuevas aportaciones del psicoanálisis (Continuación de "introducción al psicoanálisis")*, *Obras completas*, Madrid, Editorial Biblioteca Nueva, 1948, pp.856-857.

un món sense riscos, ni responsabilitats on els infants poguessin jugar i viure segurs. Aquest fet va provocar l'existència d'un món apart, diferenciat que en certa manera ha alienat els infants de la societat (Van Gils, 1996 (1):349)

Micha de Winter (1997:10-15) presenta també l'evidència d'una tendència de problematització de la infància en el segle actual. Aquest autor qualifica aquest procés de problematització en tres tipus d'etapes: l'etapa de la prevenció, l'etapa de la renovació social i l'etapa de recuperació moral. Aquests processos han fet que es veïés l'infant d'una determinada forma sense permetre la seva plena integració i participació sinó considerant-lo com una persona per qui cal vetllar especialment. L'autor analitza aquestes etapes a partir de l'experiència holandesa però és d'interès la seva anàlisi ja que, si no totalment, en gran part, es poden trobar els seus paral·lelismes en el nostre país.

L'etapa de la prevenció es destaca a partir dels avenços en les tecnologies sanitàries i en els coneixements de la psicologia i de les ciències de l'educació que han permès la detecció prematura de problemes en el desenvolupament dels infants que abans podien passar molts anys desapercebuts i que quan apareixien feien moltes vegades irreversibles les seves conseqüències. Aquests avenços han comportat el desenvolupament d'una educació sanitària que prepara els pares a detectar prematurament possibles problemes d'aprenentatge o de desenvolupament en els seus fills i també per part dels mestres i pediatres. L'orientació preventiva va comportar sensibilitzar a tots aquells que estan en contacte amb els infants que estiguin alerta a les possibles aparicions de símptomes de possibles problemes o retards en el desenvolupament. Aquest posicionament favorable a la permanent observació dels infants que ha estat molt important per a la detecció de problemes, a la vegada -segons l'autor- ha tingut l'efecte secundari de

relacionar-se amb els infants d'una manera en que contínuament s'està observant aquesta possible aparició de problemes.

Pel que fa a l'etapa de renovació social, aquesta es caracteritza per la tendència a prestar una especial atenció a aquells infants menys privilegiats i amb problemes de marginació. El punt de mira s'enfoca cap aquells infants d'alt risc amb grans problemes socials i personals, com els abusos, fracàs i/o absentisme escolar, problemes familiars, infraccions i quan ja tenen l'edat per treballar, unes grans dificultats per fer-ho. Aquest tipus d'infants han contribuït a donar una determinada imatge social d'aquest sector de la població influint moltes vegades en que quan hom pensa en els infants, pensa només en aquest tipus d'infants amb especials dificultats socials.

La característica d'aquesta visió de la infància ha tingut com a conseqüència l'organització d'un nombre considerable de serveis i d'intervencions professionals que estan a disposició d'aquests infants. Els serveis socials s'enfoquen cap a la seva atenció. Aquests serveis disposen de força treballadors socials i educadors per decidir com poden ajudar millor aquests infants i les seves famílies²⁰.

De Winter remarca que haver adreçat més l'atenció als infants marginals, en comptes de als infants en general que puguin patir problemes de desenvolupament, va comportar la derivació d'una atenció que implicava a tota la població infantil cap a una altra molt més específica i que a més es caracteritza per l'existència de recursos econòmics insuficients. Desapareix una visió més àmplia i global -encara que problematitzadora- per enfocar la imatge de la infància cap a un sector determinat de la població infantil: aquella especialment poc privilegiada socialment i

²⁰ Evidentment això no vol dir que les polítiques adreçades a l'atenció d'aquests infants siguin suficients però sí que hi ha una tendència a enfazitzar el seu reconeixement i visualització com a mereixedora d'especial atenció. Un altre cop cal protegir-los.

econòmica. L'atenció se centra cap un enfocament molt més individualista adreçat cap a aquests infants i les seves famílies.

El fet d'haver passat d'una imatge d'infants a una altra segons De Winter, es justifica per tres raons: Una eminentment econòmica, ja que centrar-se només en un sector de la població infantil que tampoc és excessivament nombrós té un cost més baix que adreçar-se a la població en general. L'altra raó ve unida a la idea de solidaritat pel fet que és més solidari ocupar-se d'aquells més necessitats. La tercera raó és que aquests infants no només estan en perill sinó que la societat els veu com a potencialment perillosos. Per evitar que hi esdevinguin cal intervenir. També és evident que aquest tipus d'enfocament en l'atenció a la infància obria un nou camp d'acció professional que fins aleshores havia estat molt restringit.

Una altra visió de la infància, que encara que no ha substituït l'anterior ha aparegut amb força, ha estat aquella que ha passat de combatre la misèria social a combatre els perills que aquesta misèria pot comportar: delinqüència, vandalisme, frau, utilització inadequada dels serveis socials, etc. Constituiria l'etapa de la renovació moral. Es comença a veure la infància com a una etapa de la vida caracteritzada per la violència i la possible comissió d'actes delictius. Es planteja que aquest creixement de la delinqüència infanto-juvenil és degut a l'existència d'una educació moral inadequada tant a casa com a l'escola. Aquesta visió té el perill d'estar relacionada amb el que Hardiker i altres (1999) denominen el model residual de benestar que considera que l'etiologia dels problemes socials, i entre ells els dels infants i/o causats per ells, resideix en les patologies individuals i socials d'una minoria d'individus i famílies el comportament o dissidència dels quals cal controlar.

La visió cap a la infància pren en aquest cas un caire especial: els infants comencen a fer por, estan descontrolats, no se sap què fer. Els mitjans

de comunicació darrerament s'han encarregat de reforçar aquesta imatge: Els problemes a les escoles del Regne Unit, els assassinats comesos per nens molt petits envers companys de la mateixa edat o més petits. A Catalunya també ha començat a esclatar un moviment en els Instituts d'Ensenyament Mitjà reclamant una major seguretat i manifestant una major preocupació per l'existència de violència a les aules. Aquesta preocupació fa moltes vegades desaparèixer fins i tot les millores obtingudes i la desaparició de la noció d'infància. Es viu la minoria d'edat com una manera d'escapolir-se al control social. Així als Estats Units - país pioner en l'aplicació d'una justícia juvenil especialitzada- es presenten propostes de jutjar com a adults els menors de 14 a 18 anys que cometin delictes federals.

A l'Estat Espanyol, el procés d'aprovació de la majoria d'edat penal als 18 anys ha estat molt llarg i costós i també l'aprovació de la Llei de responsabilitat penal dels menors coneguda popularment com la Llei Penal Juvenil. Aquesta darrera llei, aprovada l'any 2000, ja va ser objecte de canvis a proposta del Partit Popular pels delictes catalogats de terrorisme considerant-lo agreujant i cercant mesures més repressores. A l'actualitat encara s'ha tornat més dura per aquells delictes considerats greus. En aquest sentit, es dona una clara contradicció, mentre es considera que els infants s'han de protegir constantment i que no tenen edat suficient com per participar plenament a la vida social, quan es tracta de controlar-los perquè els seus actes poden afectar la seguretat ciutadana, s'intenta equiparar-los al màxim a la població adulta. És evident que encara existeixen fluctuacions que inciten cap al moviment de la infància en un o altre sentit segons les dinàmiques socials del moment. Quan interessa, l'infant és aquell ésser al que cal protegir, quan no, se'l pot equiparar a un adult.

En aquesta contribució del marc jurídic en la noció d'infància, Howard Cohen destaca com: "Els drets dels adults els ofereixen oportunitats

d'exercir els seus poders, mentre que els drets dels infants els ofereixen bàsicament protecció i els situen sota el control dels adults"²¹. Laurence Houlgate (1979) posa en evidència el fet que en alguns sistemes jurídics existeixen alguns delictes que només ho són si els cometen infants com són marxar de casa, ser ingovernables, tenir relacions sexuals o quedar-se embarassada. Els infants en contrapartida no poden casar-se, votar, prendre decisions o contractar vàlidament.

Aguinaga i Comas (1991) també ressalten el fet que la infància sigui reconeguda sovint a partir del que es podria anomenar sociologia de la marginació fent visibles únicament aquells infants socialment problemàtics. Aquests autors que varen realitzar un estudi a la població adulta sobre la visió que tenien sobre els infants i els adolescents varen destacar com l'infant és una persona absent que no és coneix. Del seu estudi, els autors destacaven que havia estat totalment impossible que sortissin discursos suficientment estables sobre què consideraven els adults que era la infància i el nen. Generalment els discursos s'adreçaven cap a un espai social i a uns subjectes als que s'atribueix algun tipus de dependència (que generalment és familiar) i se'ls contempla en un procés per arribar a major autonomia personal, que parteix d'una dependència total (el nadó) i que finalitza amb una autonomia total (un altre habitatge, una família pròpia, emancipació laboral...). És a ressaltar aquí aquesta visió de la infància com a procés.

Cal destacar també com s'han donat unes determinades visions de la infància per la literatura, molt diverses entre elles, i com aquestes han estat èxits considerables que formen part del patrimoni literari de la nostra civilització: Entre elles, l'obra de James Mathew Barrie -Peter Pan- d'aquell nen que no es volia fer gran, que va ésser escrita l'any 1902 i de

²¹ Howard Cohen, *Equal Rights for Children*, Totowa. N.J, Littlefield, Adams, 1980, pàg. 43, citat per Laura M. Purdy, 1992, pàg.3.

la qual es continuen fent reedicions i versions al cinema²². Una altra gran obra ha estat "El Petit Príncep" d'Antoine de Saint-Exupery, escrita l'any 1943 que està traduïda a més de 125 llengües i que es considera el llibre del que s'han venut més exemplars després de la Bíblia²³. Aquestes populars obres, és evident que també han contribuït i contribueixen a donar una visió de la infància que, tal i com se cita en una de les presentacions del Petit Príncep, es relaciona com "aquell planeta enyorat del que tots els homes han estat exiliats i al que solament hi poden arribar mitjançant la fabulació".

I.2. PROTECCIÓ I PARTICIPACIÓ. Dues perspectives enfrontades o complementàries?

En la construcció social de la infància podem veure com s'ha tendit a veure-la com un sector de la població al que hem de protegir o bé del que ens hem de protegir. Tota la legislació específica adreçada a la infància s'ha caracteritzat fins fa ben poc per emfasitzar aquesta necessària protecció envers els infants pel fet de ser més dèbils que els adults i més influenciables a les possibles "males influències".

Pompeu Fabra defineix la paraula *protegir* com a *cobrir o defensar (algú o alguna cosa) contra allò que l'amenaça, contra un perill, un dany*. Es relaciona l'acció de protegir com aquella d'ajudar a créixer només en les coses. Fabra escriu: *ajudar a la prosperitat (d'alguna cosa) com protegir les arts o les ciències*. Així protegir es destaca per un posicionament d'algú més fort en front d'algú més dèbil o algú o quelcom en perill de desaparició. De la mateixa manera que ha passat amb altres sectors de la població com poden ser les dones, els obrers, probablement podríem

²² El suplement Babelia del PAIS de 30 de març de 2002 en el centenari de la seva publicació va estar plenament dedicat a aquesta obra amb el següent encapçalament: "PETER PAN, 100 años de infancia".

²³ Es pot consultar l'impacte que ha tingut i té aquesta obra escrita per un escriptor-pilot que lluitava contra el nazisme a <http://www.lepetitprince.com/fr>

veure que el fet de protegir els infants ha comportat un estatus especial que els ha aïllat socialment fent-los més aliens a la vida social i com a conseqüència, dificultant la seva plena participació. Tonucci (1997) denuncia el fet de considerar l'infant com a menor, sobreprotegit, sobrevalorat però a la vegada separat del món dels adults en un món apart. Es veu a l'infant pel que serà, pel que esdevindrà, i no pas pel que és: només té dret al futur. És un futur ciutadà, i no un ciutadà. L'escola prepara pel demà, malgrat les lleis i malgrat les teories. No prepara per l'avui, per a la vida, ni valora com cal el passat. Es pren l'infant com a menor i que com a tal corre un risc permanent del qual n'ha de ser protegit i defensat. Aquest temor excessiu basat en la probabilitat justifica la por, la vigilància contínua, la segregació dels fills per part dels pares, i fa que es limiti l'autonomia dels infants i que aquests desenvolupin estratègies d'autodefensa.

Van Gils (1996 (2):3) compara aquesta protecció dels infants com una espècie d' "apartheid" dels nens i nenes de la mateixa manera que es justificava en els sud-africans i en les reserves índies dels Estats Units. Es diu que es feia pel "seu interès" sense donar-los l'oportunitat de tenir el seu propi lloc en una societat plural. La comparació de la posició en que s'ha situat els infants amb la dels sud-africans i la dels indis nord-americans, ens pot semblar exagerada però si més no, incita a la reflexió sobre quina és la posició dels infants avui. Van Gils també destaca el fet que al llarg de la història la protecció ha implicat un descens en la participació, semblaria fins i tot que participació i protecció siguin extrems oposats. Aquest autor planteja que evidentment cal estimular la participació sense perdre tot allò al que s'ha arribat en matèria de protecció als infants. Només cal que es puguin donar els dos aspectes simultàniament.

Thomas i Hocking (2003) utilitzen el terme *colonisation* que podríem traduir probablement per colonització per descriure la supervisió intensiva dels infants per part dels adults com una forma d'excés de protecció. Citen el fet que els pares subministrin mòbils als seus fills per tenir-los controlats quan també es pot tenir en compte que així se'ls fa susceptibles de ser robats²⁴. Aquests autors consideren que aquest excés de control afecta la qualitat de vida dels infants i redueixen la seva possibilitat d'organitzar el seu temps, utilitzar la imaginació i l'exploració.

La *Convenció sobre els drets de l'infant* sense deixar de banda els aspectes necessaris de protecció i de cobertura de serveis envers els infants incorpora per primera vegada en un text legislatiu de la màxima importància una nova visió de l'infant: l'infant com a ciutadà, l'infant que ha de tenir coberts els drets de llibertat d'expressió i de participació en general reconeguts a tots els ciutadans. En aquest sentit cal considerar els infants com a ciutadans.

Què vol dir però participació i per què ens preocupa actualment que els infants participin? A partir dels anys 60 s'ha donat un moviment a tot Europa a favor d'augmentar el nivell de participació dels adults. Aquest fet ve connectat amb el procés de democratització a partir del qual diversos grups reclamen més representativitat i ser escoltats en els processos de presa de decisió que els afecten. Els anys 80 en el Consell d'Europa es va treballar el concepte de participació en els usuaris dels serveis socials tot reclamant que aquests puguin participar-hi²⁵. Aquesta preocupació que els usuaris dels serveis socials tinguin un paper, es va

²⁴ L'estudi realitzat per Carles Feixa i altres autors sobre "Identitats culturals i estils de vida" en el marc del I informe del CIIMU (2002) destacava en un apartat sobre la utilització dels mòbils com els adults-pares i sobretot les mares utilitzaven molt més els mòbils que els adults sense descendència, el que es pot entendre com la voluntat d'utilitzar-los per trucar als seus fills adolescents. Segons el mateix estudi més de 3 de cada 4 adolescents de 14 a 16 anys tenen mòbil. Veure pp.404-405 de l'informe.

²⁵ Els usuaris dels serveis socials han estat especialment considerats com "protegibles" però a la vegada exclosos del sistema.

fer patent en la reunió d'experts europeus que es va realitzar a Frankfurt (Alemanya) del 9 al 11 de setembre de 1999, on es va confrontar la visió del nou reconeixement dels individus, no com a clients dependents, sinó com a ciutadans amb uns drets a accedir a serveis i a escollir entre una oferta variada d'aquests i a participar activament en el seu disseny i desenvolupament (Munday, 2001). De forma explícita no s'ha plantejat la possibilitat de pensar en els infants com a participants en aquests mateixos serveis tot i que molts van dirigits cap a ells especialment. Aquest fet però no contradiu la visió que, com usuaris dels serveis tinguin un dret específic a participar-hi. En aquest sentit, un estudi realitzat per Triseliotis, Borland, Hill i Lambert (1995) en serveis d'atenció a la infància, estava adreçat específicament a analitzar el nivell de participació dels adolescents en la presa de decisions respecte a rebre atencions específiques dels serveis socials i judicials i sobre la seva voluntat en veure o no els pares si hi estaven separats. Els resultats mostraven que d'un nombre de 116, un 42% havien contribuït plenament en la presa de decisions, un 35% ho havien fet d'una manera limitada i un 16% no havien estat consultats (la resta no havien contestat). Pel que fa a les estades en residències, els joves desitjaven poder influir en les normes de funcionament, normalment tot demanant que fossin menys estrictes com per exemple en l'hora d'anar a dormir, en la possibilitat de fumar i en la de veure els amics més sovint. Quan se'ls hi preguntava què els hi agradaria veure en els adults, molts varen argumentar que desitjarien que els adults els tractessin amb més respecte i no com si fossin nens (Triseliotis et al, 1995:9). Pel que fa al sistema judicial, l'estudi va mostrar que en els jutjats juvenils d'Anglaterra els joves no tenien cap expectativa que se'ls hi preguntés quins eren els seus punts de vista i menys que se'ls pogués tenir en compte. A Escòcia, on el sistema judicial se suposa que opera més en la base de la participació tot arribant a decisions consensuades basades en el benestar de l'infant, la resposta dels joves sobre l'oportunitat que varen tenir de participar no era massa positiva. 1/3 consideraven que havien pogut donar el seu punt de vista i que aquest

s'havia tingut en consideració però els altres o bé trobaven que havien estat massa nerviosos per dir res, que el què havien dit s'havia ignorat o que ni tan sols havien tingut l'oportunitat de parlar. Alguns deien que només parlaven els adults i d'altres creien que el punt de vista dels pares havia estat considerat molt més que el d'ells i que sovint ells eren considerats els culpables. Un noi deia clarament que "sempre es preocupaven del què feia i mai havien pensat en per què ho feia" (Triseliotis et al, 1995:10).

En el Grup d'infància i famílies del Consell de Benestar Social de Barcelona, es va plantejar des de la seva creació l'any 1990, la necessitat de promoure la participació dels infants i es va destacar que en la participació dels infants s'ha de tenir en compte el següent:

- ↳ La participació té ple sentit en un marc general de promoció dels valors humans. Cal afavorir la solidaritat i el diàleg entre nens, nenes i joves de la mateixa i de diverses edats. Cal promoure entre la mainada els valors de solidaritat, tolerància i respecte entre les diverses generacions, sexes i pobles del món.
- ↳ Cal entendre la participació dels infants com a capacitat de prendre decisions respecte el menjar, el vestir, l'autonomia en el temps d'oci, a l'escola, per decidir joguines, sortides familiars.
- ↳ Participar és conèixer i utilitzar canals bidireccionals que permetin rebre, elaborar i donar resposta a missatges, podent avaluar l'efecte que la resposta ha tingut. Implica un compromís de respecte de les decisions en l'elaboració de les quals s'ha participat.
- ↳ La participació implica també la resolució de conflictes dins de la família, a l'escola, amb els amics, al carrer. Cal analitzar les formes i estils de negociació entre els propis infants i amb el seu entorn.
- ↳ La participació a l'escola implica arribar a conèixer com els infants perceben la forma de ser avaluats, premiats o castigats i intervenir en l'elaboració de criteris i normatives.

↳ La participació és un element bàsic per poder participar el que implica que cal garantir-ne l'accés als infants.²⁶

Roger Hart (1992:5) en la recerca internacional que va realitzar per la UNICEF sobre participació dels infants, defineix en concret la participació d'aquests com *el dret fonamental de la ciutadania, lligat generalment al procés de compartir les decisions que afecten la vida de la comunitat en la que un viu. És el mitjà pel qual funcionen les democràcies i és un indicador per mesurar el nivell de democràcia d'un grup, població o país determinat.* El mateix autor considera que aquesta participació no pot tractar-se sense relacionar-la amb les relacions de poder i la lluita per la igualtat de drets. Destaca que la Convenció dels drets de l'infant ha servit per posar de relleu els drets a participar però no els ha relacionat amb les responsabilitats. En parlar de participació dels infants, Hart és molt crític amb algunes formes de participació que considera que no són genuïnes i en fa una escala de graus situant algunes accions totalment fora de la noció de participació real dels infants. A l'altre extrem de l'escala en situa d'altres que són les que representarien una autèntica participació. En els models no-participatius hi situa un primer nivell que seria el de la **manipulació** en que els infants són utilitzats per les demandes dels adults i perquè d'aquesta manera toquin la fibra sensible de la població. Posa com exemple els infants que porten pancartes en una manifestació que no entenen. També és manipulació quan els infants són consultats però no reben cap devolució del que se'ls ha demanat. Un segon nivell seria el de la **decoració** que és quan els infants estan en espais perquè es vegi que hi són però que en realitat ni hi participen ni tan sols hi tenen res a veure. Un exemple de decoració seria quan se'ls fa portar una samarreta amb algun tipus de lema o crida que els infants no saben de què va en celebracions públiques i festes majors. Un altre nivell seria el

²⁶ Consell Municipal de Benestar Social de Barcelona, Propostes 1995, Grup Infància i Famílies.

que l'autor anomena **tokenism** (simulació) que serien aquelles situacions en què aparentment es dóna la veu als infants però que en realitat no tenen cap possibilitat d'ésser realment escoltats ni de donar les seves pròpies opinions. Un dels exemples seria quan hi ha infants que participen en conferències havent estat prèviament seleccionats per adults sense o amb escassa preparació i sense haver connectat amb altres nens als que implícitament representen. Hart opina que actualment existeixen més exemples d'aquesta pseudomanera de participació que fórmules de participació genuïna. Degut a que els infants no són tan innocents com ens pensem consideren que aquestes maneres de participar són una vergonya i una pèrdua de temps.

Entre els que Hart considera models de participació genuïna, situa en el primer nivell el d' **assignat però informat** que serien aquelles situacions en que actuen els infants on se'ls assigna a que hi siguin però se'ls informa de perquè i què s'hi farà. El demanar per exemple col·laboració a un grup d'escoltes perquè netegin un camp després d'una activitat i se'ls implica àmpliament dient-los què s'hi ha fet i perquè se'ls demana la col·laboració és una manera de participar sempre que ho facin voluntàriament. Hart planteja que per valorar si el nivell està en aquesta escala de participació cal que compleixin els següents requisits:

1. Els infants entenen les intencions del projecte.
2. Saben qui va prendre la decisió d'implicar-los i per què.
3. Tenen un paper significatiu més que no pas un paper "decoratiu"
4. Es presenten voluntàriament després de conèixer clarament el projecte.

El segon nivell seria el de **consultats i informats**. En aquest cas els infants participen en un projecte que ha estat dissenyat pels adults però que els infants entenen i en el qual les seves opinions es consideren seriosament. Es posa per exemple la demanda d'opinió que es fa a infants sobre nous programes infantils de televisió pels que se'ls crida,

se'ls demana l'opinió, es refan en base a això i se'ls torna a ensenyar. Un altre nivell és el d'iniciat **pels adults compartint les decisions amb els infants**. Els nivells superiors serien els que són **iniciats i dirigits pels infants** i els que són **iniciats pels infants i que comparteixen decisions amb els adults**. Hart (1992: 14-17) exposa diferents projectes on s'ha pogut treballar en aquest sentit.

Els diferents models de participació (o para-participació) infantil es poden relacionar amb el que Rossini i Vulneau (1992:239-242) en el seu estudi sobre els Consells Municipals d'infants i joves de França, denominen els "tres models de socialització política":

- ◆ **El model paternalista o l'escola de cadets.-** El model paternalista se centra en la transmissió del civisme que s'ha experimentat pels pares i en general per les generacions precedents. Es tracta d'un lloc d'instrucció cívica. Es tracta d'ensenyar les regles formals en què es basen els valors democràtics. Es tracta d'un lloc de transmissió que veu el consell com una maqueta o model reduït del que fan els adults.
- ◆ **El model empresarial o el gabinet dels joves.-** El model empresarial se centra en l'eficàcia de la decisió pública. El consell és en aquest cas el lloc on s'incorpora a la democràcia local les nocions que provenen de l'economia de mercat com el *dinamisme, l'esperit d'iniciativa i la capacitat de gestió racional dels recursos materials i humans*. En aquest cas l'infant serà valorat pel seu potencial inventiu a condició que sigui operatiu. En aquest model les capacitats tècniques de l'animador són importants ja que podrà utilitzar les tècniques de conducció de grups i de creativitat. Sovint l'animador respon al perfil d'un gestor i d'un expert en recursos humans. Segons aquest model, el joc de la democràcia participativa és reemplaçat pel de la participació en la gestió local.

- ◆ **El model de base o l'àgora juvenil.-** En aquest cas l'espai social és com una àgora juvenil d'una ciutat que permet unes relacions intergeneracionals fluïdes i pacífiques.

Van Gils relaciona la participació amb el fet d'escoltar als infants i donar-los els espais perquè puguin fer-se sentir. Destaca que la participació no és solament la possibilitat de participar en els Consells especialment fets per això que tenen l'estructura del món dels adults i que estan fets a la mida d'aquests. La participació està relacionada segons Van Gils amb la convivència i té a veure *essencialment amb la contribució que els infants poden tenir en la comunitat, en el seu compromís i amb les responsabilitats compartides*²⁷.

Ferran Casas (1994:112-114) defineix la participació social dels nens com un procés amb diferents espais i perspectives on els infants han d'actuar-hi plenament. La sola "presència" dels infants no implica la seva participació com tot sovint passa en espais als quals els infants hi són incorporats d'una forma un tant artificiosa i on difícilment hi tenen res a dir o no saben com dir-ho. Casas, destaca quatre nivells importants on considerar la participació dels infants: el nivell familiar, l'escolar, el de la ciutat o poble i finalment, la participació en els processos legals i administratius.

Els propis infants de Barcelona, en el document presentat a la II Audiència pública als nois i noies de Barcelona del dia 19 de juny de 1997 a l'Ajuntament de la ciutat sobre el tema *la participació dels infants en la vida social*, definien la participació així: "*Participar és un dret a manifestar-se políticament i socialment sense que el fet de ser menors d'edat ens condicioni. És una activitat voluntària que prenem per pròpia iniciativa i*

²⁷ Jan Van Gils, "Expressivity and creativity in the education & the children's rights to participation", document intern, 11-11-1996.

amb el desig d'expressar les nostres pròpies idees. També sabem que implica responsabilitat i compromís. Participar és compartir, ajudar, ser solidari, comunicar-nos, arribar a acords comuns, treballar conjuntament amb altres, conèixer nova gent, intercanviar opinions i col·laborar en el teu entorn. Participar és tenir opinions, dir el què penses i ser escoltat. És també prendre part en la presa de decisions". Els infants de Barcelona també destacaven que si no participen més és perquè senten vergonya, timidesa, perquè els sembla que els adults no els fan cas i no els donen prou espai per fer-ho i perquè també els falta informació de les coses.

La participació té a veure amb l'exercici de la paraula i la possibilitat dels infants d'actuar en totes aquelles àrees de la seva vida quotidiana que són del seu interès. Cal veure però què és i què no és d'interès de l'infant... En relació a la noció de l'interès de l'infant s'ha desenvolupat tota la darrera legislació en matèria d'infància a l'hora de prendre decisions que interessin els infants. També com diu Francesco Tonucci més que saber què interessa l'infant caldria saber què és allò que pot no interessar-li.

L'estudi realitzat per l'Institut d'infància i món urbà (CIIMU, 2002) en el seu apartat dedicat a la *Infància, temps lliure i participació social*, també fa una exposició de les característiques polisèmiques de la paraula participació quan aquesta s'atribueix a la infància. Es planteja també que es parla de promoure-la perquè precisament n'existeix una gran mancança. En aquest cas, els autors d'aquesta part de l'informe (Trilla i Garcia, 2002: 19) destaquen quatre tipus de participació: la participació simple, la participació consultiva, la participació projectiva i la metaparticipació. La **participació simple** seria aquella que consisteix en prendre part en una activitat com a espectador o executant, sense que el subjecte hagi intervingut en la seva preparació ni en les decisions sobre el seu contingut o desenvolupament. En el cas dels infants, aquest tipus de participació es relaciona per exemple en una sessió de jocs dirigida per

adults o una classe escolar tradicional. La **participació consultiva** suposa un pas més: escoltar la paraula dels subjectes. No són simples espectadors, executants o usuaris de quelcom prèviament i externament decidit, sinó que se'ls demana el seu parer sobre assumptes que directament o indirecta els concerneixen. Són espais on es demana l'opinió i aquesta pot ser més o menys vinculant segons els graus que tingui la consulta. En els casos que els infants escullen els seus representants en els consells d'alumnes aquestes són decisòries, en altres, qui ostenta la responsabilitat de l'acció es compromet a prendre en consideració les propostes i opinions expressades. Un exemple poden ser els consells de participació d'infants. En la **participació projectiva** el projecte de participació és també del propi actor i el subjecte es converteix en agent. És condició pel seu exercici que el participant senti com a propi el projecte. Serien aquells espais en que l'adult només actua facilitant espais, moments i possibilitats d'encontre dels infants fins aquells en que els adults adquireixen molt més protagonisme presencial però sempre garantint la participació projectiva dels infants. La **metaparticipació** consisteix en aquella en què els subjectes demanen, exigeixen o generen nous espais i mecanismes de participació. Apareix quan un col·lectiu considera que el reconeixement dels seus drets participatius no és el degut, o quan creu que els canals establerts per a ella no són suficients o eficaços. Els exemples en aquest sentit per part de grups d'infants serien quan aquests es mobilitzen per demanar més protagonisme, ésser més reconeguts, tenir institucions educatives més democràtiques, com es va donar en el moviment estudiantil de França o com es dona en els moviments existents formats per infants per reclamar condicions laborals adients com el *Movimiento de Niños y Adolescentes Trabajadores*.²⁸

²⁸ Aquest moviment (NATs), iniciat al Perú fa més de 30 anys és una xarxa d'organitzacions de nens i adolescents que dins de cada país, treballen a nivell nacional, regional o continental sobre uns principis comuns per obtenir el dret i la regulació del treball infantil. El seu lema és "si al treball, no a l'explotació". Parteixen de la base de que el treball infantil és una realitat i que cal regular-lo perquè sigui digne. El treball dels infants és precisament un dels temes que posen més en evidència la necessitat de

I.3. EL CONCEPTE DE CIUTADANIA VINCULAT A LA INFÀNCIA

La ciutadania és la condició relacionada amb la pertinença i participació en l'organització política. Les seves arrels es troben en la polis grega on aquest concepte es relacionava amb la situació jurídica de les persones considerades membres de la ciutat i condició indispensable per gaudir dels drets polítics, dels que estaven privats els homes lliures que no tenien l'*status civitatis*. A l'antiga Roma, la ciutadania plena - *civis optimo iure*- implicava la possessió d'uns drets públics que eren l' *ius suffragii* (dret a vot a les assemblees), l' *ius honorum* (dret a accedir a càrrecs públics) i uns drets privats que eren l'*ius commercii* (drets d'adquirir i transmetre propietats i dret de contractació en general) i l' *ius conubii* (dret a contreure matrimoni romà i constituir una família amb els seus poders inherents que eren la tutela, la pàtria potestat i la capacitat de fer testament) (Iglesias, 1972: 137-141).

En la plasmació en el dret positiu de les democràcies modernes, la ciutadania fa referència a un conjunt de pràctiques que atorga la qualitat de components actius als individus d'una comunitat de pertinença. Els seus beneficiaris són iguals respecte als drets i obligacions que implica. Marshall (1950) considerava que encara que no existís un principi universal que determinés plenament quins són aquests drets i obligacions, les societats on la ciutadania és una institució en desenvolupament creen la imatge d'una ciutadania ideal que serveix per calcular l'èxit i és objecte de les aspiracions²⁹. El concepte de ciutadà està lligat a la constitució de l'Estat modern. De la mateixa manera que a l'època antiga, el ciutadà és el subjecte polític, el que posseeix un estatut que li confereix, a més de drets civils i socials, els drets de participació

considerar als infants com a subjectes que volen col·laborar en el desenvolupament dels seus propis països o si més no ajudar a la seva pròpia família.

²⁹ La monografia original del 1950 sobre ciutadania de TH. Marshall va ser publicada en Castellà per Alianza Editorial, l'any 1998 conjuntament amb un capítol titulat: "Ciudadania y clase social, cuarenta años después" de Tom Bottomore.

política. Des de la perspectiva del benestar, la ciutadania és principalment, un estatus conformat per l'accés als recursos bàsics i per l'exercici dels drets i deures. La no-discriminació en l'accés d'aquests recursos constitueix la condició necessària per l'exercici de la ciutadania. Si aquests no poden exercir-se plenament es considera que existeix un dèficit en la ciutadania (Moreno, 2003). Dahrendorf (1990) descriu la ciutadania com “una col·lecció de drets i responsabilitats que són comuns a tots el membres de la societat”. Existeixen uns tipus de drets que són més polítics i d'altres més socials: el dret de votar i ser elegit, la llibertat d'expressió i de reunió són drets polítics. L'accés als serveis socials, sanitaris i educatius són drets socials. Les responsabilitats són pagar impostos i complir les lleis. La visió de la ciutadania com una figura cabdal de les societats modernes es completa amb el valor de la pluralitat que significa respectar la diversitat d'opinió i comportaments, estar a punt d'assumir responsabilitats tant a nivell grupal, com en les estructures organitzatives i polítiques i la capacitat de defensar els drets civils si mai es qüestionessin.

Segons la tradició lliberal, que es remunta a Locke, el concepte de ciutadà tenia un component fortament individualista segons el qual la persona té dret a vot, ha de pagar impostos i a canvi rep uns serveis. Aquesta visió individualista ha tingut com a conseqüència la noció d'una ciutadania passiva segons la qual, els ciutadans saben que tenen drets individuals però no assumeixen més deures que els exigits per la democràcia formal. Posteriorment els drets de ciutadania pretenen adquirir un caràcter universal (com els recollits a la Declaració Universal dels Drets Humans) però encara estan vinculats als Estats que han d'assegurar-ne el seu compliment.

En els seus orígens aristotèlics la noció de ciutadania estava lluny d'afavorir la inclusió de tots els éssers humans. Com destaca Dahrendorf, els primers capítols de la Política abunden en afirmacions que ara es

poden considerar totalment inacceptables. Per Arístòtil, els esclaus no eren ciutadans perquè no formaven part de l'Estat precisament per ser esclaus i no tenien la condició d'éssers lliures. Les dones es diferenciaven en certa manera dels esclaus però també es consideraven inferiors als homes "per naturalesa". Els infants, encara que fossin fills d'homes lliures, serien ciutadans quan es fessin grans però no ho eren fins arribar a la majoria d'edat (Dahrendorf, 1990:50).

El concepte de ciutadania actual s'ha de veure des d'una perspectiva dinàmica i més enllà de les demarcacions d'un Estat. Cal ampliar el concepte de ciutadania en base a diversos factors: (Borja, 1998) a) Per una banda cal regular de forma positiva uns veritables drets "universals". b) La redefinició "feminista" del concepte de ciutadania doncs existeixen malgrat els esforços esmerçats en la Declaració Universal dels Drets Humans, importants factors de desigualtat jurídica, social, política i cultural entre els gèneres i d'altres grups socials (En aquesta desigualtat també hi podem veure situats els infants) c) La necessitat d'expandir la ciutadania en el marc dels Estats i les organitzacions supraestatals a aquells que per no ésser nacionals d'aquell Estat no gaudeixen de la plena ciutadania. Aquí apareix la necessitat de separar el concepte de ciutadania del de nacionalitat. Pel que fa als infants també cal separar el concepte de ciutadania del de majoria d'edat.

Deslligat també de la visió lliberal i neolliberal de la ciutadania es planteja el concepte de ciutadania activa. El concepte de ciutadania activa la defineix I.M. Young com "el procés en el que les persones que manquen de poder dialoguen entre elles per entendre les raons socials de la seva manca d'influència o poder i analitzen la possibilitat d'actuar col·lectivament per canviar el seu entorn social".³⁰

És evident que en les societats modernes actuals, que tenen un alt nivell de complexitat i més necessitats a cobrir, el llenguatge dels drets ha de complementar-se amb el de les responsabilitats. S'experimenta una nova visió de la ciutadania en la que drets i deures són complementaris i on es planteja l'obligació cívica d'implicar-se en els assumptes de la comunitat. Els ciutadans i ciutadanes volen fer arribar la seva veu en tots aquells afers que els afecten (Inglehart, 1991). Aquesta nova situació requereix una adaptació de les estructures representatives per fer possible una implicació més directe en la discussió dels problemes i en la participació en els mecanismes de presa de decisions. La visió postmoderna de caràcter individualista que caracteritza les societats globals ens aboca a una nova posició dels ciutadans que demana un major protagonisme i més capacitat d'intervenció. En aquest sentit, la noció de ciutadania està totalment interconnectada amb la noció de participació.

Hartman³¹(1989) proposa la necessitat de centrar la nova ciutadania amb els ideals cívics representats en quatre pilars bàsics: 1) S'ha de prestar més atenció a reforçar els valors col·lectius lligats al sistema democràtic. 2) S'ha de vetllar per recollir més sovint l'opinió i les valoracions individuals dels ciutadans. 3) S'han de reforçar els drets com les obligacions. 4) S'ha de donar suport i reforçar les organitzacions socials com a sistemes que afavoreixen una major independència dels ciutadans envers l'Estat.

La visió de la ciutadania és en aquest sentit una figura cabdal de les societats modernes que es completa amb el valor de la pluralitat que significa respectar la diversitat d'opinió i comportaments, estar a punt d'assumir responsabilitats tant a nivell grupal, com en les estructures organitzatives i polítiques i la capacitat de defensar els drets civils si mai

³⁰ IM Young, *Equality, empowerment and social services. Some questions and problems*. Lezing. NIZW, Utrecht, October 1992, 1992. Citat a Micha de Vinter, 1995 pàg 30.

³¹ Citat a Micha de Vinter, 1995, pág. 29.

es qüestionessin. És una ciutadania relacionada amb el concepte de democràcia deliberativa que precisa ciutadans capaços de participar en les discussions, amb les mateixes oportunitats de fer-ho, amb els coneixements suficients com per prendre posicions ben informades i disposats a assumir la tasca que els correspongui a cada moment³².

Pel que fa als infants com a ciutadans, la Convenció dels Drets de l'infant és una base important pel seu reconeixement ja que en base als articles 12 al 17 poden reclamar estar implicats de manera activa en els temes que els interessin a ells directament així com al seu ambient. La participació dels infants és un mitjà imprescindible i necessari perquè puguin exercir aquesta ciutadania. Aquesta participació té un doble vessant: Per una banda contribueix a "empoderar"³³ els infants i ésser capaços d'articular i fer-se conscients de quines són les seves necessitats; per altra banda, és una forma de contribuir en la construcció i reconstrucció d'aquesta nova visió de la ciutadania en la que hi han de participar tant els infants com els adults. Moro defensa clarament la consideració de l'infant com "*pienamente cittadino*" perquè està immers en una xarxa de relacions socials que estructurin la seva personalitat individual i social, té deures i drets, no únicament en les relacions amb la seva família sinó també en les relacions amb tota la societat; té ja una identitat, i té una autonomia, encara que sigui limitada, que ha de desenvolupar progressivament. El considera un ciutadà precisament lligat al nou concepte de ciutadania que implica no únicament la pertinença a una comunitat política i el conjunt de drets i deures que se'n deriven, sinó també una relació particularment intensa entre individu i comunitat, entesa aquesta des d'una doble perspectiva: la participació plena i responsable del ciutadà en la vida social exigint els seus drets, però igualment complint els seus deures. L'autor explica que el tema de la ciutadania del nen no

³² Una interessant exposició sobre la democràcia deliberativa i la ciutadania és la realitzada per Adela Cortina a: "Democràcia deliberativa", EL PAIS, dimarts 24 d'agost de 2004.

pot reduir-se a l'exercici d'alguns drets polítics, sinó que també suposa considerar a aquest nen com a titular d'uns drets que han de ser posats en pràctica i que el fan partícip del desenvolupament col·lectiu (Moro, 1996:239-243).

La ciutadania, tanmateix no es decreta, es conquista (Sancho-Andreo, 1997). Es poden visualitzar amb claredat algunes de les dificultats per dur a terme els espais de participació dels infants:

- ♦ El fet que la participació en general és difícil per tothom
- ♦ El fet de pertànyer a una minoria ètnica, social o cultural
- ♦ El fet de ser infant en unes estructures on els adults ocupen els llocs de presa de decisions
- ♦ El funcionament excessivament rígid de les estructures públiques.
- ♦ La visió que molts adults tenen dels infants tot relacionant-los amb manca de maduresa, d'experiència.
- ♦ La por de ser manipulats a causa de la manca de formació o d'informació per comprendre els mecanismes "clàssics" de participació o per dominar correctament els mecanismes de presa de decisions.

Existeix una dificultat perquè els infants puguin ésser reconeguts com a ciutadans. Ennew (1999) destaca com la Convenció dels Drets de l'infant, que és la base que s'utilitza per aquest reconeixement, pot ésser presa des de diverses interpretacions. Els legisladors, que varen redactar el text finalment aprovat, tendien inicialment a incorporar el seu dret a opinar a aspectes més personals com per exemple el matrimoni, escollir treball, tractament mèdic, educació i esbarjo. La influència dels països de l'Europa del nord i curiosament els Estats Units (que no ha ratificat la Convenció) són els que varen fer que el redactat dels articles fossin els que es varen aprovar finalment tot reconeixent un ampli ventall de

³³ Em permeto utilitzar aquest mot que tradueixo del "empowerment" anglès.

possibilitats participatives i de drets a exercir pels infants. Pel que fa a la implementació de la Convenció, la major responsabilitat està centrada en el Comitè dels Drets dels Infants que es va crear per fer-ne un seguiment. Segons el Comitè, l'article 12³⁴ de la Convenció que se centra en la visió que els infants són subjectes actius de drets, està relacionat amb la idea que són actors socials competents. A la vegada plantegen, basant-se amb els informes que se'ls fan arribar dels diversos països, com aquesta implementació és un dels reptes més importants de la Convenció.

En el nostre àmbit geogràfic, el concepte de ciutadania, es tracta contínuament en relació a la ciutadania europea lligada als drets i deures relacionats amb el fet de ser membre de la Unió Europea. En aquest sentit també s'ha reclamat que els infants siguin considerats ciutadans de la Unió. Preocupats per la invisibilitat dels infants en el Tractat de Maastricht, l'octubre de 1995 es va crear EURONET una xarxa d'organitzacions unides per protegir els interessos dels infants en els processos de revisió del Tractat amb el lema d' "Els infants també són ciutadans". Es va posar en evidència com el tractat,

- ↳ No fa res perquè el respecte dels drets dels infants sigui considerat com un principi fonamental de funcionament de la UE
- ↳ Només acorda molt poques competències a la CE en matèria d'infància
- ↳ Només instaura una base jurídica molt limitada per donar els recursos financers necessaris per tractar tota una sèrie de problemes internacionals i transnacionals que afecten els infants

³⁴ 1. Els Estats membres han d'assegurar a l'infant amb capacitat de formar un judici propi el dret a manifestar la seva opinió en tots els afers que l'afectin. Les opinions de l'infant han de ser tingudes en compte segons la seva edat i maduresa. 2. Amb aquesta finalitat, l'infant ha de tenir especialment l'oportunitat de ser escoltat en qualsevol procediment judicial o administratiu que l'afecti, bé directament, bé per mitjà d'un representant o d'una institució adequada, d'acord amb les normes de procediment de la legislació nacional.

↳ Està molt lluny de la creació d'una Europa dels ciutadans on els infants puguin exercir els seus drets i participar, com els adults, com a ciutadans de ple dret.

Aquesta xarxa ha realitzat a partir de la seva creació diverses accions i activitats per aconseguir el seu objectiu. En moltes d'elles s'ha comptat amb la participació directa d'infants³⁵.

També cal destacar que per primera vegada l'anomenada "constitució europea" pendent de ratificació i aprovació per tots els països de l'Europa dels 25 reconeix la infància per primera vegada quan estableix en la seva primera part que: "La Unió combatrà l'exclusió social i la discriminació i fomentarà la justícia i la protecció socials, la igualtat entre dones i homes, la solidaritat entre les generacions i la protecció dels drets de l'infant".³⁶

I.4. LA NOCIÓ D'INTERÈS DE L'INFANT

Totes les actuacions i la legislació realitzada en el darrer segle en relació a la infància s'han basat per a la seva fonamentació i interpretació (en el cas de les lleis) en el que s'anomena "interès superior de l'infant". Els temes relacionats amb la participació dels infants també fonamenten aquesta participació en "allò que interessi els infants" o en "tots els afers que els afectin"³⁷. Totes les decisions que s'han de prendre en relació als infants es basen en el superior interès d'aquests. El problema resta en que la decisió de quin és aquest interès està totalment centrada en la percepció que els adults puguin tenir d'aquest interès. Així, el pares moltes vegades poden prendre decisions sobre els seus fills "en el seu

³⁵ Informació sobre aquesta xarxa es pot consultar a:

<http://europeanchildrensnetwork.gla.ac.uk/>

³⁶ Els articles II-81 i II-84 també estableixen la no discriminació per raó d'edat, vetllar per la participació dels infants i reconèixer els seus interessos.

³⁷ Art 12.1 de la Convenció sobre els Drets de l'infant de les Nacions Unides.

interès”, però què en pensen els infants sobre aquestes decisions?. És evident que sovint la construcció social de la infància ha estat basada en la necessitat de protegir-los pel fet d'ésser més dèbils però aquesta debilitat tanmateix no és contradictòria amb la possibilitat que els infants puguin opinar i puguin tenir una idea molt aproximada de què és el que els interessa. En qualsevol cas, el que pot interessar a l'infant pot ser sempre objecte d'ésser escoltat i considerat tot seguint un procés de negociació en què es puguin ponderar les diverses postures: les dels adults i les dels infants.

El problema que té el concepte “interès de l'infant” és la seva indeterminació. La Dra. Alegria Borràs, catedràtica de Dret Internacional va dedicar el seu discurs d'ingrés a l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya al tema de l'interès de l'infant com a factor de progrés i unificació del Dret Internacional privat (Borràs, 1994). En aquest discurs d'ingrés remarcava com el concepte és essencialment *“abstracto y se basa en un valor jurídico indeterminado que comporta la adopción de soluciones flexibles”*. L'autora centra totalment el seu discurs en la base de la protecció al menor i critica que en la Convenció sobre els Drets de l'infant, la referència a l'interès de l'infant, és excessivament genèrica i indeterminada. Alegria Borràs considera que la raó que la Convenció hagi estat ratificada per tants països i amb tanta rapidesa es deu a les seves característiques de ser precisament tan genèrica i no deixi clar a què obliga els països que la ratifiquen (1994:57). Cal destacar que la pròpia dissertant en cap moment defineix què és l'interès de l'infant segons ella. Aquest fet evidencia encara més la dificultat que existeix en la seva pròpia definició.

És evident doncs, que el concepte “interès del menor” és força indeterminat i és precisament per això que per a la seva interpretació caldria la pròpia participació de l'infant. Eekelaar, després de fer una àmplia disquisició sobre la indeterminació del concepte, sobre qui ha

d'aplicar-lo i sobre com s'ha d'evitar que l'interès de l'infant serveixi per disminuir alguns dels drets que li són reconeguts, defensa clarament que aquesta noció no ha d'aplicar-se únicament en base a criteris objectius que es consideri que representen els millors interessos dels infants, sinó que s'ha d'incorporar la pròpia decisió dels infants sobre quins són o no els seus interessos³⁸. Apareix aquí la paradoxa sobre el fet que objecte i subjecte siguin indissociables i la reflexió que cal que fem sobre les tendències teòriques en dissociar-ne un de l'altre (Morin, 2001:67). En aquest sentit s'expressa la Dra. Encarna Roca i Trias acadèmic de número, precisament en la contestació al discurs d'ingrés de la Dra. Borràs a l'Acadèmia de Jurisprudència (Roca, 1994). La professora Roca centra la seva ponència de contestació en la definició del terme "interès del menor" tot acceptant també la noció que és un terme força genèric i indeterminat. L'avantatge d'aquesta indeterminació està en què l'intendent pot adaptar les solucions als criteris de consciència social del moment. El desavantatge està en què també "està sotmesa a la interpretació personal que pot donar lloc a desviacions notables sobre allò que la consciència social considera acceptable en un moment donat" (Roca, 1994:107). La Dra. Roca considera que és important per les seves pròpies característiques, que aquesta noció d'interès del menor no sigui una noció tancada i rígida ja que segons ella l'interès del menor "*no és res més que l'assegurament de la protecció dels seus drets fonamentals*". L'autora considera que l'interès del menor va lligat amb la noció de personalitat - en aquest cas atribuïda als menors d'edat- que es defineix des del punt de vista jurídic com "*el complex de drets que l'ordenament atribueix a l'home pel fet de ser-ho, és a dir, coincideix amb la titularitat dels drets fonamentals*". En definir els drets fonamentals es destaca la necessitat que moltes vegades siguin els adults els que hagin de vetllar perquè els infants puguin gaudir dels seus drets ja que moltes vegades no poden

³⁸ J.Eekelaar, "The interest of the Child and the Child's Wishes: The Role of Dynamic Self-Determinism", 1994, citat per Philip Alston and Bridget Gilmour-Walsh, 1996, pp.

actuar per ells mateixos. Tanmateix, a partir del reconeixement dels drets subjectius dels infants com són els de participar en els afers que els afecten aquests també formen part dels drets que s'han de vetllar que puguin exercir. L'autora destaca com moltes vegades els infants han de prestar el seu consentiment en tot allò que pot afectar el seu honor i defensar la consideració de la llibertat d'educació i la religiosa de la que també han de gaudir els infants encara que centri aquesta llibertat en els que denomina "grans infants". La definició del terme "interès de l'infant" per la Dra. Roca està molt relacionat amb una clara titularitat per part dels infants dels drets fonamentals que en la mesura del possible han d'exercir-se per ells mateixos. El fet que una persona de gran prestigi en el món del dret com la Dra. Roca, experta en dret civil, tingui una visió tan clara sobre la possibilitat dels infants d'exercir els seus drets proporciona un punt de partida clar per la consideració dels drets de participació dels infants i una clarificació del terme "interès de l'infant". Evidentment no falten els detractors a aquestes afirmacions ja que juristes que també es podrien considerar de gran prestigi com el Dr. Rodrigo Bercovitz,³⁹ afirmava que difícilment els pares podrien educar els infants si respectaven per exemple l'article 16.1. de la Convenció sobre la inviolabilitat de la seva correspondència. Aquesta opinió posicionava el professor Bercovitz en aquesta visió del món adult en base al qual per protegir els infants és imprescindible que ens assabentem i controlem tot allò que fan i com ho fan.

La Llei 8/1995 de la Generalitat de Catalunya recull en el seu article 3 el sentit de l'interès superior de l'infant sense aclarir específicament la seva determinació. Tanmateix, fa un important pas endavant quan defineix que

266-267. aquest autor relaciona la consideració de l'opinió dels infants amb el dret a l'autodeterminació.

³⁹ "La protección jurídica del menor" Jornades organitzades per la Fundación Cánovas del Castillo a la Universitat de Barcelona els dies 25 i 26 de juny de 1996.

cal recollir l'opinió dels infants i dels adolescents per aclarir-ne el seu contingut.⁴⁰

1.5. EXPERIÈNCIES I ESTUDIS REALITZATS

Com a antecedent d'interès sobre iniciatives per a tenir en compte la participació dels infants, està la que va organitzar en el 1930 Janusz Korczak, metge polonès que va desenvolupar el Parlament dels infants i un diari dels infants com una forma d'educació basada en la igualtat i respecte mutu entre els nens i els adults en les residències per orfes que ell dirigia a Varsòvia⁴¹. Es pot considerar que a la primera meitat del segle XX la participació dels infants en el sistema educatiu amb les iniciatives desenvolupades per Maria Montessori ocupaven ja un lloc important. Els moviments alliberadors de l'Escola Moderna que es basaven en tres tendències, l'una centrada en la creativitat de l'infant, l'altra centrada en l'infant-alumne en un grup de classe que funcionava en base a una pedagogia cooperativa i l'altra lligada amb el moviment llibertari on l'infant camarada desenvolupava les seves capacitats intel·lectuals i socials en una societat igualitària, varen resultar pioneres en el desenvolupament de les capacitats participatives dels infants encara que en la seva implantació, en ocasions, com es veurà més endavant, es poguessin donar algunes desviacions. Els models de l'autogestió pedagògica (Lapassade, 1977) aplicats a les escoles com als moviments

⁴⁰ "L'interés superior de l'infant i de l'adolescent ha d'ésser el principi inspirador de les actuacions públiques i de les decisions i les actuacions que els concerneixen adoptades i dutes a terme pels pares, els tutors o els guardadors, per les institucions públiques o privades encarregades de protegir-los i d'assistir-los o per l'autoritat judicial o administrativa. Per a la determinació d'aquest interès hom ha de tenir en compte, en particular, els anhels i les opinions dels infants i els adolescents, i també llur individualitat dins el marc familiar i social". Llei 8/1995 de 27 de juliol, DOGC nº 2083 de 2 d'agost de 1995.

⁴¹ Janusz Korczak (1879-1942), metge polonès, va crear a Varsòvia dos orfelinats mixtes que funcionaven com "repúbliques d'infants" amb un tribunal i un parlament on les mateixes regles s'aplicaven a tots, educadors i directores inclosos. Va refusar de deixar els infants jueus que tenia al seu càrrec i va morir amb ells al camp de Treblinka.

escoltes a Catalunya també varen contribuir a aquesta visió participativa de la infància.

L'any 1992 el Centre de desenvolupament infantil de la UNICEF va dur a terme un estudi sobre la situació de la participació dels infants. Aquest estudi va estar dirigit per Roger A. Hart i plasmat en un document on s'analitzen tots els aspectes a tenir en compte al seu entendre en la participació dels infants. A la vegada tracta també quines són les dificultats per la seva implementació (Hart, 1992). Es varen identificar nombrosos projectes afavoridors de la participació, entre ells una experiència a Olopago (Filipines) on els educadors de carrer varen ajudar els infants de 8 a 18 anys a organitzar-se en associacions relacionades amb les seves professions. Especialment treballaven com a venedors de diaris, venedors de bosses, escombriaires, arrossegadors de carros, netejadors d'autobusos i venedors en general. Aquestes organitzacions generalment són portades i fomentades per infants que són molt respectats pels altres infants. Mitjançant aquestes activitats, Hart destaca la relació entre les experiències de foment de la participació amb el concepte de desenvolupament comunitari ja que afavorir que els infants i els joves treballin junts és una manera que descobreixin experiències grupals positives que seran pel seu propi interès i donaran una base per organitzar-se culturalment i políticament.

A Bèlgica, Jan Van Gils (1995), Director del Centre Nacional d'Investigació sobre la infància, està treballant seriosament sobre el tema de la participació dels infants tot partint de la necessitat que perquè els infants participin, cal escoltar-los. Varen fer un estudi a partir d'un univers de 2.300 infants de 7 a 13 anys per conèixer quina era la seva experiència del medi que els envolta. Es varen recollir especialment la seva visió sobre la família, l'escola i el lleure. Van Gils és un gran defensor de promoure fórmules de participació dels infants des dels propis infants. També va participar en l'anomenada experiència SNATER (Van Gils,

1996 (1)). Aquest va ser un projecte que es va iniciar l'any 1992 amb 10 adults i 25 nens de 8 a 17 anys. Els seus objectius eren ajudar els nens al següent: a) distingir els seus propis problemes o la seva pròpia manera d'enfrontar-los. b) Crear un grup sobre aquest tema i formular les seves pròpies idees. c) Establir una contribució activa en relació al problema. d) Informar a l'opinió pública de la importància de la seva contribució. Es varen establir quatre grups de treball a l'entorn dels temes següents: mitjans de comunicació i infància, divorci i infància, escola i infància, i preparació d'una revista sobre els drets dels infants. Després d'aquests primers grups es varen triar com a temes de treball pel curs 1993-94 els següents: Infants i trànsit, els nens del tercer món i els nens i les seves diferències. Varen començar a treballar 10 grups que es varen centrar en els temes següents: Una família de refugiats al poble, l'organització de la pròpia vida a casa, la vida a les institucions i un grup de nens del quart món varen treballar sobre el tercer món. Hi havia un grup de molt petits (5-6 anys) i un grup d'adolescents. L'avaluació d'aquests grups va demostrar: a) Que els nens estaven molt motivats per la manera que es varen fer els grups i perquè es podien fer veure i escoltar. b) Perquè els nens aconseguen resultats concrets que eren importants per la societat. c) Que l'animació és important i proporciona senyals d'identitat com poden ser adhesius, una revista, una festa de comiat. d) Que no té cap sentit establir un període de treball (de setembre a maig) ja que els nens han de poder organitzar-se ells mateixos quan ho creuen necessari i per més temps també. e) Que és molt difícil de trobar organitzacions que vulguin donar suport al projecte. f) Que és difícil trobar conductors competents i que a més volen molta supervisió.

A Itàlia, Francesco Tonucci, investigador de l'Institut de Psicologia del CNR de Roma va iniciar una experiència al municipi de Fano amb forma de laboratori d'experiències amb el nom de "Fano, la città dei bambini". Aquesta experiència va començar l'any 1991 amb l'objectiu d'afavorir un espai de participació dels nens tot valorant la necessitat que el municipi

no perdi la visió de cap ciutadà. Es planteja que amb la participació dels nens i les nenes es pot aprofitar el potencial que pot aportar la infància en la majoria dels afers d'interès pel municipi. El punt de partida a més és el de *Participar per educar* i no el *d'educar per participar*. Per aconseguir això a Fano han establert un Consell d'infants format per un nen i una nena de cadascuna de les escoles de la ciutat escollits per dos anys. A partir de les propostes i els treballs dels infants es plantegen programes municipals que afavoreixin l'existència d'una ciutat on es pugui viure millor. El professor Tonucci, en una reunió celebrada a Barcelona a l'IMEB (Institut Municipal d'Educació) davant de l'afirmació que s'ha de cercar la manera que els infants participin en tot allò que els afecti, va dir: "Hi ha alguna cosa que no afecti els infants? L'índex d'atur, la manca de treball pot fer que els seus pares perdin la feina, això no els afecta?"⁴².

També a Itàlia, cal destacar la iniciativa duta a terme a la Regió de Reggio Emilia a partir d'una idea de Loris Malaguzzi, en què els infants de 5 i 6 anys expliquen als infants de 3 anys les característiques del parvulari que els acollirà. Aquesta és una experiència innovadora realitzada per Reggio Children (Centre internacional per a la difusió i la promoció dels drets i les potencialitats dels nens i les nenes) que té en compte precisament la possibilitat de participar dels infants més petits considerant que aquests tenen dret a ser protagonistes de la seva vida i que a la vegada tenen capacitats de transmetre les seves experiències als altres⁴³.

A Holanda, el Ministeri de Salut, Benestar i Esport ha vingut realitzant diversos treballs i experiències sobre la participació dels infants, recollits especialment en el llibre de Micha de Winter (1997) "*els infants com a ciutadans, participació i compromís*". En el mateix país, el Departament de

⁴² Apareix aquí una altra vegada la dificultat de saber què és el que afecta els infants i que no. Quan moltes vegades plantejem aquesta visió més àmplia de que tot afecta els infants la resposta és que és impossible que ens plantejem que participin en tot i que s'hauria de ser menys ambicions i més restrictiu.

la Joventut del centre Holandès d'Educació Cívica va realitzar l'any 1996 una experiència de participació cívica d'infants de secundària portada inicialment a Holanda i ampliada a Alemanya, Lituània i Estònia en el marc d'un programa Phare/Tacis. El programa tenia com objectiu donar a conèixer als infants les polítiques locals i interessar-los en la participació ciutadana. Se centrava en un dia a l'Ajuntament que s'anomena "el dia d'acció". En aquest dia els nois i les noies preparen projectes pels quals hi ha assignat un pressupost i posteriorment aproven el que creuen més adient. Aquest dia d'acció es prepara a les escoles per part dels professors. La trobada a l'ajuntament es fa amb la col·laboració de voluntaris. Els nois i les noies funcionen de manera totalment autònoma⁴⁴. Posteriorment, i en certa manera com efecte d'aquests projectes l'any 2000 s'ha iniciat a Kyiv (Ucraïna) un projecte per introduir l'educació per la democràcia adreçat als infants de 9 a 11 anys de les escoles de la ciutat⁴⁵.

A França existeixen 940 consells d'infants i joves repartits per tot el país. El seu paper és consultiu però estan especialment adreçats a sensibilitzar els municipis de tots els problemes que interessin els joves. En aquests consells d'infants de França, Richard Sancho (1997) destaca que hi dominen dos tipus de models de funcionament:

- ♦ Un model civil on el consell és sobretot un aprenentatge del funcionament dels consells d'adults. L'autor opina que aquest model dóna poc lloc a les iniciatives i a la transformació de les mentalitats.
- ♦ Un model cogestionat on el consell té un pressupost propi, recursos tècnics i humans. Els diferents serveis de l'ajuntament s'utilitzen per reflexionar amb els infants i per ajudar-los a concretar les seves

⁴³ Aquesta experiència està recollida en el llibre *Consells* publicat per l'Associació de Mestres Rosa Sensat l'any 2004.

⁴⁴ Un resum de l'experiència està publicat a la revista *Perspectives* vol.XXVI,4, desembre 1996, per Ruud Veldhuis responsable de la supervisió del projecte.

realitzacions. El consell presidit per l'alcalde o el seu representant és una part del consell d'adults.⁴⁶

Prenent com a model els consells d'infants i joves francesos, a partir de l'any 1992 també es varen iniciar a Hongria aquests consells de participació municipal a partir d'iniciatives i programes de desenvolupament comunitari promogudes pels antics educadors culturals de l'antic regim hongarès i com una de les propostes de democratització del país. Es varen constituir consells a quaranta municipis hongaresos encara que es reconeix que a l'actualitat només n'estan en funcionament una dotzena (Beke, 2001:54).

A la Gran Bretanya, a Londres, la *Children's rights development Unit* va iniciar una experiència de participació dels infants a partir de l'estudi de la implementació dels articles 12, 13, 14 i 15 de la Convenció dels Drets dels Infants. La *Children's Rights Development Unit*⁴⁷ es va crear amb l'objectiu de generar interès en l'aplicació de la Convenció i en els 13,2 milions d'infants que hi ha al Regne Unit. La Unitat va iniciar-se amb la mediació de la Fundació Gulbenkian amb la voluntat de "protegir la dignitat, la igualtat i els drets humans dels infants" tot iniciant i donant suport a projectes específics per infants i joves. La Unitat va rebre el suport del Comitè Nacional de la UNICEF i es va establir amb un status independent. Els seus objectius principals són els següents:

- Promoure el coneixement de la Convenció i les seves implicacions i aplicacions en la vida dels infants.

⁴⁵ Una breu informació del projecte està disponible a <http://www.edu-democracy.org.ua/about.html>

⁴⁶ Nathalie Rossini i Alain Vilbeau varen fer una recerca l'any 1992 sobre l'impacte que tenen aquests consells en la participació real dels infants que es tractarà més ampliament més endavant.

⁴⁷ El procés de creació d'aquesta Unitat i els seus objectius es pot consultar a: Gerison Lansdown, *A model for Action: The Children's Rights Development Unit*, Florència, Innocenti Studies, UNICEF, 1996.

- Analitzar fins a quin punt la legislació, les polítiques i pràctiques en el Regne Unit compleixen amb els principis i els estàndards de la Convenció.
- Desenvolupar estratègies pràctiques per la seva implementació.
- Promoure la participació dels infants en les decisions que els afecten.
- Identificar mecanismes per assegurar-ne el compliment.

A Barcelona, a partir de les propostes del Grup de Treball sobre Infants i Famílies del Consell Municipal de Benestar Social es varen iniciar també experiències de promoure Consells de nens i nenes a la ciutat a nivell de barri, de districte i de ciutat. Aquesta proposta va estar assumida per l'Ajuntament i l'impuls d'aquesta iniciativa es va encarregar a l'IMEB (Institut Municipal d'educació de Barcelona). El grup de treball ha continuat insistint en facilitar la participació dels infants en diverses de les seves propostes, així l'any 1997 el va dedicar a la participació dels nens i les nenes dins del seu grup familiar i l'any 1999 es proposava que *"és important que els infants i els adolescents participin amb protagonisme en la recerca del que cal renovar o canviar a la ciutat per fer-la més amigable als infants i en el procés de posar en marxa nous recursos"*⁴⁸. El grup ha anat insistint continuament en que es continuï la promoció d'òrgans de participació per a infants i adolescents. El programa d'actuació municipal 2000-2003 de l'Ajuntament de Barcelona, en la seva Comissió de Benestar Social, insisteix en la creació de consells d'infants per a la seva participació directa. La comissió d'educació a la vegada també fa èmfasi en la necessitat de promoure la participació activa de l'alumnat, mitjançant el suport a les seves associacions o a la seva auto-organització, tot vetllant per l'efectiva aplicació dels seus drets i deures.

L'any 1998 la Regidoria-presidència de la comissió de Ciutat Amiga i Qualitat de l'Ajuntament de Barcelona va endegar una iniciativa amb el

nom de l'*Espai Experimental de Participació EEP!* que consistia en un grup d'infants i joves procedents de diversos indrets de la ciutat que es reunien a fi i efecte de realitzar un avantprojecte que aboqués a un model de participació d'infància i joventut amb tres funcions principals:

- 1) Assessorar els polítics i els tècnics de la presidència de Ciutat Amiga i Qualitat sobre els temes propis de la infància i la joventut i altres més generals.
- 2) Ésser consultats pels polítics i els tècnics en temes d'infància i joventut i altres en general (paisatge urbà, àrea metropolitana, Sarajevo...)
- 3) Poder plantejar propostes de creació i realització d'altres propostes d'avantprojecte per a transformar en projectes en col·laboració amb els adults.

El 13 de desembre de 1994, al Municipi de Barcelona, el consistori va rebre en Audiència Pública els infants que li varen presentar el document "Manifest dels joves de Barcelona per ajudar a fer del món un lloc millor". La valoració d'aquesta primera audiència pública dels infants va ser bastant catastròfica ja que tots els representants dels diversos partits al consistori varen utilitzar la plataforma que els oferia l'audiència pública per fer un més dels seus discursos sense apropar-se a la realitat dels infants i al que aquests demanaven. Tanmateix, en l'últim punt del seu document els nois i les noies de la ciutat de Barcelona deien: "*Demanem que es creï un Consell Permanent de Nens i Nenes de l'Ajuntament, que tracti els problemes que més ens preocupen i que pugui fer propostes al Consistori i que siguin escoltades*". A partir d'aquesta proposta el Consell Plenari del Consistori va acordar el 3 de febrer de 1995 "implementar un mecanisme estable i permanent de relació de les noies i els nois amb el Plenari".

⁴⁸Document de conclusions i propostes del Consell Municipal de Benestar Social, 1999, Grup de treball sobre infants i famílies.

Seguint aquesta proposta, el 19 de juny de l'any 1997 es va realitzar la II Audiència Pública per a nois i noies de la ciutat amb el tema "*La participació dels infants en la vida social de Barcelona*". L'audiència es va preparar prèviament amb sis sessions de treball a la que hi varen participar 7 escoles⁴⁹ i 6 esplais⁵⁰. La incorporació dels esplais era una novetat respecte a la primera audiència pública. En aquella ocasió els infants participants varen tenir més oportunitat d'ésser escoltats i els representants del Consistori varen acceptar millor que el protagonisme fos dels infants. Des d'aquella data s'ha anat realitzant cada any una audiència pública dels infants amb temàtiques diferents. La realitat és que s'ha convertit en un espai habitual on els infants cada any expressen la seva opinió als representants municipals sobre àmbits diversos. El 27 de març de 1998 també es va celebrar a l'Ajuntament de Sant Feliu de Llobregat el I ple infantil municipal pels drets dels nens i les nenes.

A la Paeria de Lleida es va iniciar l'any 1998 el Plenari d'Infants i Adolescents. Aquest plenari està compost per nens i nenes de 12 a 16 anys escollits en un número de dos representants per cada centre educatiu (públic i d'iniciativa privada). La seva principal finalitat és garantir als infants l'oportunitat d'expressar les seves inquietuds i donar a conèixer als adults el seu punt de vista en aspectes relacionats amb la ciutat i amb el seu entorn educatiu, cultural, de lleure i urbà. La constitució d'aquest Plenari es fa cada any el 20 de novembre en commemoració de la signatura de la convenció dels drets dels infants. Els seus membres són elegits per un període de dos anys tot i que la meitat dels seus representants es renoven anualment. La Paeria compta amb una pàgina web específica pels infants.⁵¹

⁴⁹ Les escoles varen ser: Joan Pelegrí, Juan de la Cierva, Mare de Déu del Pilar, Sant Medir, Sant Josep Oriol, XXV Olímpiaada, Carles Riba i Emperador Carles.

⁵⁰ Els esplais varen ser els següents: Raval, Sant Martí, Picarol, Esplais Catalans, Centres d'esplais cristians, Font de la Guatlla.

⁵¹ <http://www.paeria.es/infancia>

L'any 1998 s'inicia un grup de treball anomenat *La ciutat dels infants* format per vuit ajuntaments que pretenien conformar "una mena de laboratori per repensar les ciutats a partir dels infants i construir, pas a pas, un àmbit nou fet a la seva mida" (Morales, 1998:98). El projecte es va endegar amb el suport de l'Àrea d'Educació de la Diputació de Barcelona amb l'assessorament de Francesco Tonucci ja esmentat per les seves iniciatives dutes a terme a Fano (Itàlia). El grup estava format pels següents ajuntaments del municipi de Barcelona: Cardedeu, el Prat del Llobregat, Granollers, Navarces, Rubí, Sant Feliu de Llobregat, Súria i Viladecans.

A l'ajuntament de Cornellà, l'any 1997, es va aprovar un reglament regulador de la defensa dels drets i de la promoció de la qualitat de vida dels infants i els adolescents del municipi. Els principis orientadors d'aquest reglament es basaven en els següents criteris bàsics:

- Una interpretació restrictiva de les limitacions a la capacitat d'obrar dels infants i els adolescents.
- Una interpretació extensiva del dret de participació dels infants i els adolescents en els assumptes que els afectin.

De forma destacada es va assenyalar en aquest reglament el dret a *participar plenament en la vida social, cultural, artística i recreativa del seu voltant, així com a una incorporació progressiva a la ciutadania activa*⁵².

S'estan donant també moltes i variades formes de participació dels infants a partir d'activitats de temps lliure com poden ser els esplais i els moviments escoltes. Existeixen algunes escoles que segueixen models de participació i d'educació en la participació com l'Escola Joan Pelegrí

⁵² Ajuntament de Cornellà de Llobregat, Reglament Municipal regulador de la defensa dels drets i de la promoció de la qualitat de vida dels infants i adolescents de Cornellà de Llobregat, article 6.4.

d'Hostafrancs. També es van implementant cada vegada més associacions d'infants i adolescents. En l'àmbit de la infància amb dificultats socials, també s'han iniciat experiències que cerquen promoure la participació com la que es realitza a la Comunitat Infantil de Sant Andreu, un centre residencial d'acció educativa de la Direcció General d'Atenció a la Infància, de la Generalitat de Catalunya (Gordaliza i Planas, 1996).

Existeixen estudis realitzats que també incideixen directament o indirecta en el tema de la participació dels nens o en la manera com els adults podem arribar a conèixer millor de quina manera es poden establir els canals per la seva participació. Cal destacar el treball realitzat per James Garbarino i Frances M. Stott de l'Institut Erikson de Chicago, USA, (Garbarino i Stott, 1993) per saber extreure, avaluar i interpretar la informació infantil. Aquest és un excel·lent treball que indueix a pensar en els infants des de la seva pròpia visió. Tanmateix cal remarcar que molts dels estudis que es realitzen en aquest sentit encara fan una especial èmfasi en la detecció de conductes patològiques i problemes de maltractaments infantils ⁵³.

L'any 1994 també es realitzen estudis des d'una perspectiva més participativa dels infants sobre els seus drets. Esperanza Ochaita, directora en aquell moment del Centre d'estudis del Menor i la Família, juntament amb altres autors, va realitzar un estudi sobre com veien els infants el dret a la igualtat establert per la Declaració Universal dels Drets Humans i per la pròpia Convenció del dret dels Infants (Ochaita,1994). La

⁵³ Un altre aspecte a remarcar és la gran tendència existent a considerar els infants com objecte de protecció malgrat els canvis recents. Les publicacions, les recerques i els treballs sobre els infants incideixen molt sovint en aquests aspectes més marginals i de risc. És difícil encara treballar amb la infància des d'una perspectiva normalitzadora sense tenir en compte preferentment els comportaments desviats que afavoreixen la visió dels infants com a necessitats més especialment de protecció i no tant de considerar-los com a ciutadans que han d'opinar, prendre decisions i ser també responsables a la vegada dels seus propis afers.

mostra es va fer amb 90 nens i nenes dividits en tres grups d'edat: 5-6, 7-8 i 9-10. Utilitzant tècniques d'aproximació a infants d'aquestes edats aconseguen fer-se una idea bastant acurada del tema. Tanmateix, més que els propis resultats, s'ha de destacar el que es comenci a pensar en estudis en què es vulgui veure què és el que opinen els infants sobre temes de gran importància des d'una perspectiva sociològica.

En el mateix sentit cal destacar l'estudi realitzat per Juan José Montenegro i Mar Ocaña del DNI (Defensa de Niños y Niñas Internacional) sobre el que pensen i diuen els infants sobre els seus drets. En aquest cas l'estudi els permet opinar sobre un tema de gran transcendència per ells mateixos. L'estudi es va realitzar a 226 nens i nenes de 6è i 7è d'EGB amb edats compreses des dels 11 als 14 anys (Montenegro i Ocaña, 1994).

També es varen tenir en compte directament els infants com a participants en la recerca que Jan Van Gils va iniciar l'any 1994, amb motiu de l'any internacional de la família. L'estudi tenia com objectiu fer una anàlisi del que pensaven els nens i les nenes sobre la seva família i hi varen participar infants de 7 a 12 anys d'Espanya, Portugal, França, Holanda i Bèlgica. L'estudi es va centrar amb preguntes obertes adreçades a nens i nenes procedents dels països participants amb la finalitat de dirigir el menys possible les respostes dels infants en una direcció concreta (Van Gils, 1997). L'estudi va ser transcendent en mostrar una aproximació a la consideració dels infants com a subjectes que formen part intrínseca de la família com a tals. Calia contrarestar la tendència (que encara trobem actualment) de comptar en la família només els pares com a unitats que pressuposen el nen però que no el tenen en compte directament com a subjecte de consideració en estudis socio-econòmics.

Malcolm Hill (1997) del *Centre for the Child & Society* de la Universitat de Glasgow també feia propostes sobre la necessitat d'incloure els infants a les recerques d'una forma participativa lligades a metodologies de recerca qualitativa. Hill opina que tal com diu Trinder (1996), tenir en compte els infants com a grup social que té poca influència i poder, i considerar-los en les recerques dóna un "status privilegiat" a aquells que normalment estan oprimits o marginats. Recomana que cal que es realitzin més estudis que incorporin els infants tant en la fase de planificació com en la d'execució. D'aquesta manera les perspectives dels infants es poden integrar en els objectius i les aplicacions de la recerca.

El BICE (Bureau International Catholique de l'Enfance)⁵⁴ també ha promogut i promou estudis que impliquen accions participatives per afavorir la incorporació dels infants. Entre ells cal destacar l'anomenat: "*Desarrollo de una red juvenil y de una agenda para los derechos de los niños*" que té com objectius principals fomentar la participació ciutadana i l'educació en la democràcia dins de les directrius marcades pel consorci europeu (1995-1998). En aquest projecte-estudi hi estaven implicats Itàlia, Bèlgica, Irlanda, Espanya i el Regne Unit. Els altres projectes a destacar són els Daphne I i II⁵⁵ adreçats a la participació a la vida quotidiana i la seva relació amb la prevenció de la violència. Dins d'aquests projectes es preguntava als infants una sèrie de preguntes sobre el nivell de participació que se'ls permet. A Catalunya hi varen participar El Casal Infantil Municipal Sant Martí, el Centre Oriol Badia, el Casal dels Infants del Raval, l'IES Lluís Rutllant, el Centre Les Palmeres, el Centre l'Aura, Tom Balatrui ta i Creu Roja Joventut⁵⁶.

⁵⁴ <http://www.bice.org>

⁵⁵ El programa Daphne 2000-2003 és un programa d'acció comunitari quadriannual de suport a mesures preventives per combatre la violència exercida sobre infants, adolescents i dones. (Diario Oficial de las Comunidades Europeas 14-3-2000 pp.C 73/7-9).

⁵⁶ Projecte Daphne Catalunya, BICE i Centre d'Investigacions Pedagògiques de la Infància, l'Adolescència i la joventut, Barcelona, novembre, 2000. Agraïxo la informació directe subministrada per Carmen Jara de la Comissió d'Infància de Justícia i Pau que va participar directament en aquest projecte.

Un estudi que s'hauria de destacar sobre el tema és el realitzat per Natalie Rossini i Alain Vulbeau sobre els consells municipals d'infants i joves a França. L'estudi es va realitzar l'any 1992 a partir de material documental per conèixer les característiques dels diversos consells i després a partir de l'exploració de 15 consells situats a diversos punts de la França metropolitana. Es varen realitzar entrevistes a adults i infants, es va participar en consells tot observant com es desenvolupava el seu funcionament. Els contactes a realitzar tenien com objectiu obtenir, apart d'una presentació del dispositiu, els fets i les opinions sobre els efectes que tenen els CMEJ comparats amb els seus objectius explícits o implícits. Els temes es varen reagrupar a l'entorn de tres aspectes: el coneixement d'un dispositiu local, la situació dels infants a la ciutat i l'avaluació d'un dispositiu de participació. L'estudi es va realitzar a partir de la constatació que els CMEJ havien tingut un gran desenvolupament a França ja que de ser-ne 80 l'any 1988 n'havien passat a ésser 650 l'any 1992.

L'observació de 250 consells va mostrar que el tram d'edat més freqüent és la de 9 a 13 anys. Alguns consells acceptaven els infants a partir dels 7 anys i d'altres a partir dels 14. Els grups més nombrosos eren, de més a menys, els següents: 9-13, 9-14, 9-12, 10-13, 10-14 i 10-12. Els investigadors varen constatar que les condicions per pertànyer als consells generalment eren força obertes encara que hi havia dos consells que havien considerat incompatible que els infants fossin fills d'estrangers amb el pretext que si els seus pares no podien votar ells tampoc havien de tenir accés a aquest dispositiu (en el moment de la recerca aquests dos casos estaven denunciats al Consell d'Estat).

Respecte a la representativitat segons el grup social, es va poder constatar que els infants fills d'agricultors estaven infrarepresentats quan els agricultors representaven en general el 50% dels representants locals adults. La proporció de fills de quadres estaven en la mateixa

representació. Com a contrapartida els infants de famílies de professions intermèdies com empleats i obrers estaven sobrerrepresentats.

Les actuacions i realitzacions dels CMEJ eren molt variades i se centraven principalment en temes culturals, esportius, de lleure, de solidaritat, de desenvolupament urbà, de salut... Com iniciatives concretes se citaven la publicació d'un diari, l'obtenció de descomptes al cinema, la preparació de pistes de *skate-board* o de camps de bàsquet, l'organització d'espectacles per causes humanitàries, de campanyes de neteja i de reciclatge de deixalles, l'organització de trobades amb personalitats, intervencions preventives de salut... Es mostrava que als pobles de 10.000 a 30.000 habitants és on es trobaven més consells d'infants i també es constatava que els municipis governats per partits d'esquerra tenien més consells amb un percentatge de 58% en front d'un 34% dels pobles de governs dretans (Rossini i Vulbeau, 1992:128).

Pel que fa al perfil dels infants participants, es destacava que eren generalment un nombre igual de nois que de noies, i que no corresponien necessàriament al perfil del bon alumne. Generalment provenien de mitjans socials favorables, amb un cert nivell d'instrucció, que es podia considerar que pertanyien a famílies "normals". La representativitat dels infants en procés de reinserció era molt baixa i es constatava que sovint els infants elegits eren membres de famílies de regidors, de personal de l'ajuntament o dels moviments associatius. En alguns casos però es va poder constatar que alguns infants provenien de mitjans que es podrien considerar "modests" o de barris populars.

En general els representants dels infants i els joves tenien moltes dificultats en retornar el que feien al consell. L'explicació d'aquest fet es plantejava perquè no existia un mitjà formal d'informació i es feia responsables als infants de cercar formes per establir aquesta comunicació. Un lloc que semblava apuntar que seria el més idoni era

l'escola però aquesta institució es constatava que no semblava massa disposada a complir aquesta funció. Generalment les classes que tenien la sort de tenir un representant tenien més facilitats d'aconseguir aquesta informació a condició que se'ls facilités un espai per fer-ho, cosa que no era massa freqüent. En general els autors de l'estudi destacaven que, encara que força reeixida quant a nivell d'extensió, no estava suficientment constatat l'impacte real de la participació als consells per part dels infants i especialment per part dels adults.

CAPÍTOL II. METODOLOGIA.

II.1. ENQUADRAMENT I OBJECTIUS DE L'ESTUDI.

Es parteix de la visió que encara que el món de la infància hagi estat força reconegut socialment a partir de finals del segle XX, aquest és encara el gran desconegut. La premissa és que la possibilitat que els infants participin i siguin escoltats i considerats pot fer més possible que coneguem millor què és el que realment els interessa i quina és la seva visió del que els envolta tant des del present com des del futur.

L'objectiu principal de l'estudi és basa en el següent:

- ◆ Identificar un fet complex com és la participació dels infants en la vida social.
- ◆ Analitzar com els infants poden influir en la generació de noves formes de participació que puguin influir en nous posicionaments socials.
- ◆ Relacionar aquesta participació dels infants amb la noció de ciutadania.

L'estudi cerca clarificar què és realment participar pels infants, quin és el nivell d'interès que existeix per part dels propis infants en participar i què entenen per participació. Aquesta possibilitat de participació va lligada plenament a l'exercici de la plena ciutadania i a la seva consideració com a ciutadans. Aquesta noció és evident que s'anirà construint en funció de la seva realització però sobretot, a partir que els propis infants puguin anar creant els seus propis espais tot compartint-los amb els adults. No

es tracta de crear “guettos” d’infants sinó de facilitar espais on realment es produeixi una veritable intercomunicació.

Es parteix del fet que la facilitació d’una participació per part dels infants ha de venir dels adults tal i com s’està donant en les diverses iniciatives però que cal veure quines possibilitats hi ha que els infants prenguin iniciatives diverses sobre la manera com poden fer arribar les seves opinions o puguin anar actuant en diversos espais del món social.

A partir de l’anàlisi de la situació, l’estudi pretén identificar també algunes de les formes que podrien ser més idònies per afavorir la participació dels infants a partir dels seus propis interessos i també per afavorir un posicionament realment positiu i participatiu en relació a aquesta participació per part dels adults.

II.2. PLANTEJAMENT DE LES HIPÒTESIS GENERALS

Primera hipòtesi general

Els infants encara estan força lluny de la plena participació, però també és cert que els adults també hi estan.

Existeix una tendència important cap a comportaments individualistes que tenen un impacte important en les relacions socials. No hi ha res que interressi o, si més no, és difícil participar en els espais socials existents moltes vegades justificant-ho per la manca de temps a causa d’un excés

de treball. Es parla que el futur està en la cooperació i no en la competitivitat però estem força lluny d'arribar-hi malgrat els intents d'establir actuacions solidàries i cooperatives.

Segona hipòtesi general

Una major participació dels infants en la vida social afavoriria una postura més cooperativa i una major preocupació pel medi ambient i per la col·laboració entre els grups socials.

Actualment es pot observar com els infants es preocupen més pel medi ambient que els adults i que estan simpatitzant molt més en els moviments per la pau que no pas els adults. Com diu Francesco Tonucci els infants ens poden ensenyar moltes coses, als adults.

Tercera hipòtesi general

Malgrat que darrerament han proliferat legislacions i iniciatives que afavoreixen la participació dels infants en diversos espais de la vida social aquesta participació no està plenament assumida pels adults i adopten un posicionament ambivalent i sovint contradictori.

Moltes vegades els espais de participació dels infants són solament formals sense permetre la seva plena participació de fons. Això és el que passa per exemple en els consells escolars dels quals hom opina sovint que els infants s'hi avorreixen i no poden seguir el que s'hi tracta perquè no és del seu interès. És realment així? o realment el que volem és que

no els interressi perquè tenim por del que podrien opinar els infants o de les possibles idees que podrien aportar en base a les quals potser es qüestionarien molts dels sistemes de funcionament de l'escola.

En els altres àmbits com pot ser la família, el barri, l'Administració, els centres socials i altres, pot donar-se la mateixa preocupació. La postura dels adults que es posicionen formalment a favor de la participació dels infants és molt ambivalent adoptant moltes vegades postures molt contradictòries i paternalistes. A aquests adults cal sumar aquells que es posicionen de manera oberta en contra que els infants puguin gaudir de la plenitud d'exercici dels seus drets de participació.

II.3. DESCRIPCIÓ DE LA METODOLOGIA UTILITZADA I JUSTIFICACIÓ.

La metodologia a emprar pel treball de camp, donades les característiques de l'estudi, ha estat bàsicament de tipus qualitatiu ja que se cerca més la captació de significats que no pas descriure els fets socials. S'ha centrat en una recerca etnogràfica per facilitar la identificació de la cultura participativa dels infants a partir dels espais on aquesta es produeix o es pot produir.

Aquesta metodologia de tipus qualitatiu es justifica en que la recerca pretén copsar el significat de la participació dels infants, quins són realment els seus interessos i quina pot ser en realitat la seva contribució a la societat com a ciutadans de ple dret. L'objecte d'estudi, per tant, no estava plenament identificat per la qual cosa calia desenvolupar els seus significats i fer-ne teoria a partir de les dades de camp. El mètode etnogràfic en aquest cas es presentava com el més idoni pels resultats

que es pretenen. A la vegada, se cerca desenvolupar teories a partir del registre sistemàtic de les dades obtingudes en els espais previamente seleccionats i que han pogut anar adaptant-se a les noves situacions que apareixien en el procés de la recerca.

S'estudia un fet innovador que és el paper que té un col·lectiu com són els infants en la vida social i què és el que realment significa la participació. En aquest cas són els propis infants qui podien anar donant significat al seu paper com a ciutadans. És, per tant, a partir de l'observació i l'anàlisi directa dels espais on els propis infants intervenen, d'on s'han pogut anar construint els significats d'aquesta participació.

Pel que fa als adults, aquests també havien d'ésser explorats a partir dels significats que tenen per a ells els infants i les seves aportacions a la vida social. No es pretén descriure un fet sinó copsar quins processos i comportaments emprenen els adults en front de la participació dels infants i com interactuen amb aquests.

Encara que es parteix d'unes hipòtesis inicials, l'estudi més que partir d'una teoria que no està prou diferenciada, el que pretén és anar establint aquesta teoria a partir de les dades i dins del context de les mateixes, de manera que es formuli la teoria a mesura que aquesta es contrasti amb la pròpia experiència investigadora que vagi sorgint del treball de camp. Es parteix de la visió d'una teoria com a procés considerant-la com una entitat en desenvolupament continu i no com un producte acabat (Glasser i Strauss, 1968).

Sovint, la recerca etnogràfica és una constant interacció entre allò tòpic i allò genèric, entre allò substantiu i allò formal. Se sol començar amb alguna noció d'anàlisi formal i intentar estendre o refinar la seva aplicació en el context d'una determinada qüestió substantiva (Hammersley i Atkinson, 1994: 48-49). Aquest context lliure d'aquest tipus de recerca

plantejava la dificultat de fer la selecció dels llocs, els casos i les situacions a investigar. Es va considerar idoni realitzar el treball de camp en espais que facilitessin la identificació de la cultura participativa dels infants. Així es varen triar llocs on es podria pensar que es produeix algun tipus de participació dels infants o on s'hi pot produir. Es varen determinar com espais possibles els següents: els consells escolars, grups de participació escolar, consells municipals, esplais, associacions, assemblees diverses... Es tractava d'identificar la participació a partir de dur a terme una observació participant de varis d'aquests espais. Donada la dificultat del tema, no es tractava tant de quantificar quins espais existien de participació com de poder identificar la qualitat d'aquests espais i la participació infantil propiament dita.

II.4. TÈCNIQUES UTILITZADES.

II.4.1. OBSERVACIÓ PARTICIPANT

Es va realitzar un programa d'observació participant en una escola de Sants-Hostafrancs (Joan Pelegrí). Aquesta escola es va triar perquè oferia la possibilitat d'accés ja que un dels seus mestres estava especialment interessat i implicat en processos facilitadors de la participació dels infants. El seu ideari de centre també facilitava en principi espais de participació dels infants ja que defineix la seva modalitat de gestió institucional com una escola democràtica i participativa. Quan defineix la participació de l'alumnat en aquesta gestió ho manifesta d'aquesta manera: "És l'estament que justifica l'existència de la institució escolar, per tant la seva presència en els òrgans de gestió és imprescindible, no sols perquè la seva visió de l'escola aporta un component insubstituïble, sinó també perquè la seva participació forma part del model educatiu. Cal que els òrgans de gestió tinguin la suficient agilitat de funcionament per captar i promoure l'interès i la participació de l'alumnat". Es tracta d'una escola privada-concertada els orígens de la

qual es remunten a l'any 1904. En els seus trets d'identitat l'escola inclou en el seu ideari la Declaració Universal dels Drets Humans de les Nacions Unides i *porta a la pràctica els objectius de la UNESCO de promoure aquests Drets Humans, la Pau, la cooperació internacional i la relació entre els pobles a través de l'ensenyament, la ciència i la comunicació*⁵⁷. També inclou la seva voluntat de *fomentar els valors propis d'una societat democràtica i plural, els quals estan lligats a actituds de diàleg, solidaritat, llibertat i responsabilitat*.

El nom actual de l'escola es deu al Dr. Joan Pelegrí i Partegàs, nascut a Barcelona el 9 de maig de 1910 que des de l'any 1927 era el responsable del servei de medicina escolar i a la vegada, una persona que es va ocupar de manera molt directa de la formació humana dels infants i els adolescents de l'escola. Era autor de la publicació "Els infants també seran ciutadans" text que s'emmarca en la Declaració Universal dels Drets dels Infants i que analitza el concepte de ciutadania en relació als infants i els adolescents (Pelegrí, 1994).

Així, a partir d'una primera trobada el mes d'octubre de 1997 amb el professor que hi va facilitar l'accés, es va estar en contacte amb diversos espais de l'escola durant el període dels cursos 1997-1998 i 1998-1999. Abans d'assistir als espais grupals, també es varen dur a terme contactes individuals amb els dos estudiants representants al consell escolar essent també un d'aquests representants, un dels promotors del consell d'estudiants. A la vegada també es va tenir una trobada amb un dels infants que formaven part del grup UNESCO.

Els espais grupals varen ser els següents:

⁵⁷ Projecte educatiu de l'escola.

- ◆ Grups de debat en el marc de l'assignatura d'ètica de primer curs d'ESO. Nombre total de sessions: 5 sessions de grup, 3 assemblees i un document de conclusions (de febrer 1998 a març 1998)
- ◆ Grups de debat en el marc de l'assignatura d'ètica de tercer curs d'ESO. Nombre total de sessions: 3 sessions de grup i 8 assemblees (d'octubre 1998 a desembre 1998)
- ◆ Consell d'alumnes: 1 sessió (abril 1999)
- ◆ Consells escolars: 5 sessions (de maig 1998 a juny 1999)
- ◆ Grups UNESCO. 3 sessions (de desembre 1998 a abril 1999)

La participació en aquests espais també va facilitar contactes amb pares i altres mestres (ja que abans d'algunes sessions passava una estona a la sala de professors, havia anat a prendre alguns cafès, i també l'entrada i sortida de les reunions del consell escolar).

Les sessions de grup i les assemblees corresponents a les assignatures d'ètica varen ser enregistrades analògicament. Per les altres activitats es varen prendre notes de camp i es varen fer els registres i l'anàlisi situacional, a posteriori.

Per tenir una perspectiva des d'un altre àmbit escolar també es van dur a terme algunes observacions a un institut d'ensenyament de secundària situat al barri de Sant Andreu, concretament l'IES l'Alzina. Es va establir contacte amb aquest institut a través d'una de les professores a qui coneixia previament i a qui vaig demanar la possibilitat d'entrar a conèixer el funcionament del consell escolar. Aquesta professora, membre del consell escolar en representació del professorat, va manifestar que ella mateixa gestionaria la possibilitat d'assistir-hi i de tenir una trobada abans amb els nois i les noies representants ja que una entrevista ho veia difícil perquè eren èpoques d'exàmens i anaven molt atabalats. Es va organitzar una trobada amb els estudiants representants del consell el

mateix dia de la primera sessió a la que vaig assistir el mes de juny de 1998. La trobada es va fer amb un estudiant de segon curs de BUP(A.P.) i un de COU (A.C.). En total els representants eren sis. Es va assistir a dues sessions del consell escolar, una, el mes de juny de 1998, i l'altra el mes d'abril de 1999. En principi, a la primera sessió s'havia acceptat la meva participació com observadora en totes les reunions del consell escolar que es fessin. Després del juny de 1998, al cap d'uns mesos com que no en vaig saber res més, vaig decidir trucar a la professora que m'havia facilitat l'entrada que aleshores ja no era membre del consell escolar, i em va dir que de tota manera ja ho recordaria a la secretària i al mateix A.P. Posteriorment, jo vaig trucar a l'A.P. que es va disculpar per no haver-me avisat, dient-me que de fet ell també va faltar a dues sessions perquè no el varen avisar o l'avisaven el mateix dia que es feia la sessió. La professora ja li havia recordat que m'havia de trucar. Al cap d'uns dies vaig rebre una convocatòria per escrit des de la secretaria per la reunió d'abril de 1999. Posteriorment vaig rebre la convocatòria del mes de maig per escrit i vaig contestar que per raons de salut no podia assistir-hi però que m'avisessin més endavant. No vaig rebre cap més convocatòria. En total es varen observar dues sessions del consell escolar sense tenir massa oportunitats de contactes en paral·lel amb els professors, els pares i/o els estudiants llevat de la trobada feta a la primera sessió amb els estudiants.

A la vegada, tal i com s'havia previst, es va realitzar tot un període de contacte per observar els espais de participació en un centre residencial d'acció educativa de la Direcció General d'Atenció a la Infància situat al barri de Sant Andreu. La tria es va realitzar en base a un article que varen publicar dos dels educadors d'aquest centre a la Revista de Treball Social (Gordaliza i Planas, 1996). En aquest article feien un relat sobre l'experiència educativa de la comunitat de Sant Andreu i de com incentivaven la participació dels infants a partir d'espais més individuals i també a partir d'una assemblea que realitzaven cada setmana.

Posteriorment, també es va presentar l'experiència per part d'Araceli Lázaro, cap de Secció de Centres de la DGAI a les jornades que va organitzar el BICE el 14 de maig de 1997 sobre *“Educació per a la comunicació entre adults i infants. Participació: Drets i responsabilitats”*. En aquella ocasió vaig aprofitar per manifestar que m'interessaria conèixer de més a prop l'experiència i vaig tenir l'oportunitat de parlar amb dos dels educadors (un d'ells, en Benet Gordaliza) que em varen manifestar que quan volgués me'n donarien més detalls.

Després de l'estiu en que vaig iniciar els contactes vaig connectar amb A.L. de la DGAI per mirar de concretar una visita-entrevista al centre per poder veure si seria possible iniciar el període d'observació de les activitats participatives del centre. Se'm va contestar que parlaria amb els educadors i em trucaria. Varen caldre varies trucades ja que jo no rebia la trucada de retorn. Finalment, cap al mes de gener de 1998, se'm va dir que truqués directament als educadors, tot facilitant-me el número de telèfon del centre. Vaig utilitzar els noms dels autors de l'article per demanar per ells. Inicialment vaig parlar amb Benet Gordaliza que em va dir que em recordava de la jornada del BICE (no havia donat temps que A.L. hagués pogut parlar amb ell ja que vaig trucar en seguida que m'ho va dir). B.G. em va dir que a ell li semblava molt bé informar-me de l'experiència però com que havien tingut alguns problemes per atendre a persones sense l'autorització de la Direcció General hauria de sol·licitar-ho per escrit al cap de Servei de Centres.

Com que coneixia el cap de Servei, vaig decidir trucar-lo directament abans d'enviar-li cap escrit. Va ser força difícil poder arribar a comunicar-me amb ell. Quan ho vaig fer em va dir que si primer només era qüestió de tenir una entrevista perquè m'expliquessin com tenien organitzat el tema de la participació en el centre, no calia que li fes cap escrit. Ell parlaria amb els educadors perquè m'atenguessin. Després va dir que si, a resultes de l'entrevista, jo creia que podria ser d'interès fer-hi un estudi

amb més profunditat, aleshores, sí que caldria que fés un escrit exposant els objectius de l'estudi i què seria el que pretendria fer en el centre.

Després d'alguns intents de poder fer una trobada amb els dos educadors, vaig parlar amb en Pere Vicens a finals de març de 1998 i vàrem quedar pel mes d'abril al centre. A partir d'aquesta trobada es va acordar la possibilitat d'assistir un temps a les assemblees de cadascun dels dos pisos del centre. Es va demanar autorització per escrit al cap de Servei el mes de maig de 1998 i posteriorment, també es va enviar un escrit a l'educadora responsable del centre el mes de juny i es va acordar començar a assistir a les assemblees d'un dels pisos després de l'estiu.

Així es va assistir als següents espais d'assemblea:

- ◆ Pis A : 10 assemblees (d'octubre 1998 a desembre 1998)
- ◆ Pis B: 11 assemblees (de gener 1999 a març 1999)

Les assemblees es realitzaven després de sopar. Com que de vegades arribava una mica abans, en el pis A tenia l'oportunitat d'estar i parlar amb els infants mentre menjaven, acompanyar-los a l'habitació perquè m'ensenyaven coses que tenien o que els acabaven de regalar o m'assentava amb ells a l'espai on es feia l'assemblea mentre alguns acabaven de sopar. En el pis B, si encara menjaven o no estava tothom llest, m'esperava a la sala de reunions on hi havia alguns dels infants fent deures i aleshores també podia parlar amb ells i fins i tot, en alguna ocasió, donar-los algun suport pels deures que feien.

Les assemblees varen ésser totes elles registrades analògicament i posteriorment, transcrites per poder fer-ne l'anàlisi posterior. Els espais previs i les situacions que es podien donar en acabar, es registraren en notes de camp poc després d'haver-hi assistit.

S'havia pretès fer més observacions a altres espais com un grup d'infants d'un esplai de l'ESPLAC i el consell d'infants del barri de Sants (Grup Panoies) però finalment no va ésser possible ja que el procés de concreció de les observacions va anar més enllà del temps disponible per fer-ho.

QUADRE Nº 1 ESPAIS OBSERVATS I PERÍODE					
ESCOLA JOAN PELEGRÍ	Ètica primer ESO Febrer- març 1998	Ètica tercer ESO Octubre- desembre 1998	Consell Escolar Maig 1998- juny 1999	Grup UNESCO Desembre 1998-abril 1999	Consell alumnes Abril 1999
IES SANT ANDREU	Consell escolar juny 1998- abril 1999				
CRAE SANT ANDREU	Pis A Octubre- desembre 1998	Pis B Gener-març 1999			

II.4.2. ENTREVISTES EN PROFUNDITAT

Paral·lelament al treball a fer en els grups de participació, es va plantejar la realització d'entrevistes en profunditat amb adults vinculats professionalment al món de la infància que, per la seva posició, poguessin aportar elements per analitzar quina era la seva visió sobre la participació dels infants. Es pretenia copsar si la seva postura en tant que adults era facilitadora, indiferent o clarament obstruccionista i com creien que s'hi posicionaven d'altres adults.

Es pretenia realitzar les entrevistes a persones de diverses edats i representants d'ambdós gèneres que fos el més proporcional possible. També es desitjava triar persones procedents de diverses disciplines a fi i efecte que les seves aportacions es fessin des de diferents perspectives

tant teòriques com personals. Les diferències d'edat com que eren persones amb molta experiència no eren substancials (entre 45 i 70 anys) però representaven suficientment diverses cohorts.

Es varen realitzar 14 entrevistes en el període d'abril de 1998 a març de 1999 a persones de les següents característiques:

1. Un psicòleg social i educador amb una llarga experiència en l'àmbit de la infància tant en acció directa com pel seu treball en àmbits de l'administració relacionats amb la infància i de recerca (Catedràtic d'Universitat, 45-50 anys) (P9).
2. Una psicòloga infantil especialista en primera infància amb una llarga experiència en clínica infantil d'orientació psicoanalítica amb experiència en l'assessorament a la primera infància (45-50 anys) (P2).
3. Un metge pediatre de l'àmbit públic i privat que va realitzar una recerca sobre la implicació de l'infant en el tractament i sobre la relació infant-pediatre per a la Societat Catalana de Pediatria (70 anys) (P7).
4. Una pedagoga amb una llarga experiència en infància especialment en infància en risc, tant des de l'atenció directa en centres de l'Administració com en la formació i la recerca (Catedràtica d'Universitat, 45-50 anys) (P4).
5. Un expert en lleure infantil, editor de revistes d'educació i d'una revista especialitzada en infància. Implicat molt directament en moviments de lleure infantil (Llicenciat en psicologia, treballador d'entitat bancària, 45-50 anys) (P11).
6. Una jurista experta en Dret Civil Català que ha realitzat molts treballs sobre els drets dels infants (Catedràtica d'Universitat, 45-50 anys) (P10).
7. Un periodista especialitzat en programes de televisió infantil membre de la xarxa internacional de Mitjans de comunicació infantil (Professor Universitari, 45-50 anys) (P13).

8. Un mestre-educador social amb una àmplia experiència, inicialment com a mestre d'escoles d'elit i posteriorment, en serveis per a la població infantil en risc tant de tipus públic com privat. Va ser promotor de diversos grups de participació infantil. Responsable tècnic d'una experiència de foment de la participació infantil municipal (Tècnic municipal, 50-55 anys) (P5).
9. Una treballadora social experta en infància que ha treballat com a mestre en escoles concertades, que posteriorment ha ocupat i ocupa llocs a l'administració en l'àmbit d'infància i que ha realitzat diversos estudis sobre l'aplicació i el coneixement de la Convenció dels Drets dels infants (45-50 anys) (P1).
10. Un psicòleg social i mestre expert en infància i família amb una àmplia trajectòria en atenció directa a infants i famílies i en la planificació de serveis per a la infància. Ha realitzat diversos estudis i publicacions sobre infància i família. Responsable d'un pla d'infància municipal (Tècnic Municipal, 55-60 anys) (P3).
11. Una pedagoga experta en primera infància especialment dedicada al disseny de programes educatius d'escoles bressol municipals, membre d'una destacada associació de mestres i directora d'una revista d'educació especialitzada en primera infància, professora universitària (55-60 anys) (P8).
12. Un membre d'UNICEF, llicenciat en Dret amb una llarga trajectòria en el suport i el desenvolupament de programes per als infants de diversos països del món (65-70 anys) (P14).
13. Una mestre-psicòleg amb una llarga experiència en educació infantil i responsable d'un programa municipal de promoció de la participació infantil (Tècnica Municipal, 45-50 anys) (P6).
14. Una economista, professora universitària dedicada a l'Economia de l'educació amb una participació destacada en el Consell Escolar de Barcelona (55-60 anys) (P12).

Inicialment, s'havia fet una llista de 26 professionals per entrevistar. Es varen realitzar contactes a més dels que finalment es varen entrevistar però finalment els entrevistats varen resultar els 14 esmentats. La tria es va fer aleatòriament en funció de les possibilitats de concretar les entrevistes i es va considerar suficient perquè les proporcions d'homes i dones, edats i diverses disciplines oferien prou diversitat.

QUADRE Nº 2 LLISTA PERSONES PREVISTES PER ENTREVISTAR		
SEXE	PROFESSIÓ	EDAT
Home	Adjunt Síndic de Greuges	65-70
Dona	Regidora Serveis Socials	55-60
Home	Educador i Psicòleg Social	45-50
Dona	Treballadora Social	40-45
Home	Fiscal	45-50
Dona	Psicòloga Clínica Infantil	45-50
Home	Pediatre	70-75
Dona	Pedagoga	45-50
Home	Expert en lleure infantil	45-50
Dona	Catedràtica Dret Civil	45-50
Home	Periodista	45-50
Dona	Pedagoga	50-55
Home	Educador Social- Mestre	50-55
Dona	Sociòloga i mestre	40-45
Home	Magistrat	40-45
Dona	Treballadora Social	45-50
Home	Psicòleg social i mestre	55-60
Dona	Pedagoga primera infància	55-60
Home	Membre UNICEF	65-70
Dona	Psicòloga	55-60
Home	Pedagog social	50-55
Dona	Psiquiatra infantil	55-60
Home	Psicòleg infantil	45-50
Dona	Pedagoga i mestre	45-50
Home	Sociòleg	40-45
Dona	Economista	55-60

* Els ombrejats corresponen als entrevistats. Les entrevistes es varen realitzar des d'abril de 1998 a març de 1999.

Les entrevistes realitzades es varen enregistrar amb suport analògic i amb un guió previ per facilitar l'aparició de temes que s'havien considerat

d'importància per a la recerca i per comptar amb dades que després poguessin ésser comparables. Se seguia una metodologia el més oberta i flexible possible encara que es tingues un guió orientatiu per no oblidar el principi fonamental de l'entrevista qualitativa que és el de proveir un marc on els entrevistats puguin expressar les seves pròpies opinions i la seva forma d'entendre les coses (Patton, 1980).

Per elaborar els criteris metodològics de la realització de les entrevistes es varen consultar preferentment les aportacions sobre les entrevistes etnogràfiques de Hammersley i Atkinson (1994: 128-142) i sobre les entrevistes qualitatives de Michael Quinn Patton (1980: 195-263)

Per a l'elaboració del guió orientatiu es varen realitzar els següents tipus de preguntes obertes per afavorir el relat dels entrevistats sobre el tema:

- Preguntes en relació a experiències o comportaments. Amb aquestes preguntes es pretenia copsar les experiències o comportaments de l'entrevistat en relació al tema de la participació dels infants. En aquestes aportacions es cobrien aspectes que podrien haver estat observats per la investigadora si hi hagués estat. (*Experiències directes de participació dels infants que coneix directament o indirectament. Detallar les experiències que coneix. Comportaments que ha tingut en les experiències directes. Quines han estat les seves vivències*)
- Preguntes en relació a les opinions i les valoracions. Serien les preguntes en relació a allò que pensa la persona sobre el tema. Les respostes a aquest tipus de preguntes ens donen una idea del que pensen sobre el tema de la participació dels infants i de les actuacions que es realitzen a l'entorn d'aquesta acció. (*Com valora les accions de participació que coneix. Quina opinió li mereixen. Quines mancances, efectes creu que tenen les experiències de participació que coneix*). En aquest sentit també es varen incorporar qüestions més directes

sobre conceptes clau de coneguda dificultat en la seva definició com el del "interès de l'infant" i sobre diversos aspectes de com veien els infants. (*Què creu que significa el concepte "interès de l'infant". En quins aspectes el relacionaria. Creu que els infants són "petits adults" o són diferents o tenen alguns aspectes o formes de comportament especial a aportar. Quines creu que són si és el cas. Els veu més avesats en algun tipus de temes o comportaments? Més oberts, més cooperants, més preocupats pel medi ambient, més agressius, més difícils de conduir*). Es varen introduir aquest tipus de preguntes en base a la seva possible utilitat per verificar les hipòtesis plantejades tot intentant tenir cura tal i com recomanen Hammersley i Atkinson (1994: 131) d'evitar l'esbiaix que representen aquestes preguntes directes tot induint respostes en sentit contrari per evitar confirmar les nostres expectatives de forma simplificadora i enganyosa. Sovint els temes previstos al guió anaven apareixent de forma espontània.

- Preguntes en relació als sentiments. Aquestes serien preguntes més relacionades amb els sentiments i les emocions de les persones en relació al tema objecte d'estudi. Moltes vegades confonem les opinions amb els sentiments i a l'inrevés, i era important delimitar-ho. En aquest tema també era cabdal el llenguatge no verbal i poder analitzar possibles contradiccions entre el que es deia que se sentia i el que es manifestava en altres moments. Es volia confrontar directament el que manifestaven com adults. (*Quins sentiments i sensacions li desperta pensar que els infants participin més i que estiguin més presents en la vida social*).
- Preguntes en relació als coneixements. En aquest cas se cercava saber quina era la informació i el coneixement que l'entrevistat tenia sobre el tema. Aquests sortien espontaniament ja que totes les persones entrevistades eren especialment expertes en temes d'infància amb més o menys amplitud.

- Preguntes en relació a les sensacions. Aquesta era l'àrea on explorar les sensacions que experimentava l'entrevistat en relació al tema objecte d'estudi. Es va incloure una pregunta directa molt relacionada amb les experiències i els sentiments que va ser quines eren les experiències de participació que recordaven de la seva pròpia infantesa. Aquesta pregunta que es va incorporar per la pròpia opinió de la investigadora de la importància que pot tenir mantenir els records de la infància en el nostre posicionament com a adults envers els infants, va resultar ser d'especial rellevància. (*Recorda experiències que es podrien considerar de participació en la seva infantesa?*).
- Es demanaven finalment suggeriments sobre propostes i prospeccions futures que la persona entrevistada faria sobre el tema. En aquest sentit es volia tenir alguna orientació sobre possibles propostes de futur en relació als resultats obtinguts en l'estudi per obrir noves vies d'investigació i acció. (*Quins suggeriments faria en relació al tema. Aportacions personals que pensa que pot fer en els diversos àmbits en què es troba: familiar, veïnal, laboral*). Si s'esqueia, s'incorporava una qüestió que podia ajudar a copsar possibles contradiccions en els relats anteriors. (*Creu que s'ha d'incentivar més la participació o que pel contrari, s'estimula ja massa*).
- Per finalitzar, es demanaven dades en relació a aspectes biogràfics que no s'havien expressat al llarg de l'entrevista. Aquestes preguntes estaven en relació als aspectes que identifiquen a la persona entrevistada i que també podien ser d'interès per creuar amb les dades: edat, estudis realitzats, ocupació, nombre de membres a la família i posició de l'entrevistat, procedència...

L'estudi dels grups d'infants i les entrevistes en profunditat es varen realitzar de forma intercalada de manera que unes i altres varen anar aportant elements d'anàlisi i sistematització de les dades. Es va anar

realitzant la interpretació i la sistematització de les dades obtingudes a la vegada que aquestes s'anaven recollint.

II.4.3. RECERCA I REVISIÓ BIBLIOGRÀFICA

Per a l'elaboració del projecte de tesi ja es va consultar bibliografia diversa tant sobre infància i la seva participació des de la perspectiva teòrica com pràctica, com textos metodològics per aprofundir sobre quina era la millor metodologia a emprar. El treball bibliogràfic més exhaustiu es va realitzar en un inici, amb la realització de 21 recensions dels textos que es varen considerar més transcendents per a la seva consulta en el procés de realització. D'aquests, 16 eren documents i llibres relacionats directament amb la matèria i 5 sobre metodologies de recerca. La bibliografia i la seva recerca s'ha anat produint i utilitzant en tot el procés de realització de l'estudi fins al moment en què s'ha considerat finalitzat.

S'ha estat en contacte directe i continuat en alguns casos amb varis dels autors dels llibres i dels responsables de diverses experiències de participació d'infants. Aquests varen facilitar més bibliografia i documents d'interès i en algun cas l'accés directe a experiències com va ésser el cas de Francesco Tonucci que va intercedir per la realització d'una visita al Laboratori "Fano la città dei Bambini" d'Itàlia on es va connectar amb una de les responsables adultes del projecte i amb un nen i una nena membres del "Consiglio dei bambini". La trobada amb els infants es va realitzar a la seva escola en presència de la responsable i del director de la mateixa. Els altres experts amb qui s'ha comptat han estat Jan Van Gils, director del Centre d'Investigació sobre la infància (Onderzoeks Centrum Kind en Samenleving) de MEISE (Bèlgica); Roger Hart del Children's Environments Research Group Center for Human Development de Nova York (USA); John Triseliotis, Professor de Treball Social de la Universitat d'Edimburg (Regne Unit);

Richard Sancho Andreo, director de l'Associació Themis pels drets dels Infants de Strasburg (França); Alain Touraine del Centre d'Analyse et d'Intervention Sociologiques de París (França); Ferran Casas, Catedràtic de Psicologia Social de la Universitat de Girona; Víctor Soler-Sala, President d'UNICEF Catalunya i Jordi Cots i Moner, aleshores Adjunt al Síndic de Greuges pels infants.

A més dels experts, cal destacar el contacte establert amb diverses entitats relacionades amb la infància i la seva participació com les següents: Centre Internacional sobre el desenvolupament de l'infant d'UNICEF (Florència), Actionaid (Associació dedicada a la infància de Gran Bretanya), RaddaBarnen (Suècia), Ministeri de Salut d'Holanda, European Centre de Viena (Àustria), Consell d'Europa i el Children's Rights Development Unit de Londres (Gran Bretanya) entre d'altres. En els darrers temps, les ampliacions d'informació tant de documents com d'experiències s'han realitzat a través d'internet.

II.5. PROCEDIMENT

II.5.1. NARRACIÓ ETNOGRÀFICA DE LES RELACIONS INVESTIGADORA-ACTORS

En el procés de preparació del treball de camp es varen produir algunes petites dificultats tal i com s'ha pogut veure en l'exposició del procés seguit per aconseguir la possibilitat d'observar diversos espais de participació. El meu posicionament d'entrada estava plantejat de forma oberta com a persona que estava estudiant la "participació dels infants" per la qual cosa em situava com observadora d'aquestes situacions. D'alguna manera, aquesta aproximació a partir de la idea de participació infantil, ja implicava que existia una probabilitat que jo fos partidària d'aquesta participació. Encara que el posicionament idoni segons alguns autors seria el mantenir-se el màxim neutral possible per facilitar

l'expressió oberta d'opinions i sentiments és evident que si no s'és oberta i propera, difícilment les persones es manifesten davant la investigadora (Hammersley i Atkinson, 1994:99). És evident que l'investigador social pertany al mateix ordre de realitat que investiga: "l'observador és ell mateix una part de la seva observació" (Levi-Strauss, 1971:25⁵⁸). Aquesta situació que semblaria constituir un obstacle epistemològic des d'una perspectiva positivista, fonamenta la possibilitat del coneixement i fa extens el camp d'observació a la pròpia subjectivitat. Hi ha un espai de comunicació entre l'investigador individual i la societat que l'inclou, com a producte o reflexe, sinó com a part del mateix (Jesús Ibáñez, 1992: 34).

L'accés també es dificulta sovint per la idea que la persona que investiga és una "experta" que tal vegada descobrirà fets no desitjables i en aquest sentit és podia donar una dificultat: Es pretenia observar espais on els infants "participen" en institucions on existeixen posicionaments a favor d'aquesta participació i on l'ideari o la pròpia normativa ho ha incorporat com a part de la seva identitat. Aquest és el cas de l'Escola Joan Pelegrí i també el del CRAE de Sant Andreu on des del propi projecte de centre s'incentivava aquests espais on donar "veu als infants". En el període que es va realitzar el treball és quan es varen donar les mobilitzacions d'estudiants francesos reclamant més participació i es va fer palès com el director de l'EJP estava preocupat perquè situacions similars es poguessin donar també a Barcelona.

A la vegada, existeix una hipòtesi prèvia que evidentment pot influir-me com actora de la recerca que és que els adults dificulten en realitat la participació, que existeixen postures de "façana" que l'afavoreixen però que en realitat hi ha postures molt ambivalents o fins i tot, contràries en el fons. Aquesta seria la idea dels espais de participació infantil que Hart anomena *tokenism* (simulació) i que serien aquelles situacions on

⁵⁸ Citat a Jesús Ibáñez, 1994, pág. 34.

aparentment es dóna la veu als infants però que en realitat no tenen cap possibilitat d'ésser realment escoltats ni de donar les seves pròpies opinions. Hart opina que actualment existeixen més exemples d'aquestaseudomanera de participació que fórmules de participació genuïna. Com que els infants no són tan innocents com ens pensem, consideren que aquestes maneres de participar són una vergonya i una pèrdua de temps (Hart, 1992).

En aquest sentit es podrien considerar com a dificultats a ésser observats les que es varen produir per a l'accés a les reunions dels consells escolars. En el document del Projecte Educatiu de Ciutat de Barcelona⁵⁹ ja es plantejava l'asimetria de la participació a través dels consells escolars a causa de l'heterogeneïtat dels membres que els componen i de les diferents responsabilitats que assumeixen, i es ressaltava específicament com la participació de l'alumnat a aquests consells es considera imprescindible o si més no, ningú s'hi oposa de manera explícita. S'observava però que la posició que ocupa l'alumnat en el sistema escolar no facilita la seva participació ni en els consells escolars ni en d'altres organismes que poden existir en els centres docents. Es manifestava una gran insatisfacció sobre la implicació i les possibilitats que té l'alumnat per aconseguir que la seva participació es converteixi en compromís i corresponsabilitat. Tampoc no es veia massa interès per escoltar i recollir les opinions i les propostes de l'alumnat per part dels membres dels altres sectors.

Probablement l'existència d'una certa sensibilitat sobre el fet que no estigués resolta la participació real dels alumnes als consells escolars, podien fer més difícil facilitar que aquests espais fossin observats per algú que a més, es podia donar per suposat que estava d'acord en que

⁵⁹ Consell Escolar Municipal de Barcelona, *Participació i Corresponsabilitat*, Grup de Treball Educació, Associacionisme, Participació i Corresponsabilitat del Projecte Educatiu de Ciutat, 30 de novembre de 1998.

s'afavorís aquesta participació. En aquest sentit es pot considerar que la possibilitat d'accés als consells escolars varen tenir una evolució facilitadora i positiva però que inicialment es va dificultar per omissió. En els dos consells en què es va tenir oportunitat de ser-hi (Joan Pelegrí i l'IES Alzina) a partir d'un acord favorable, després no es produïa la conseqüent facilitació a l'accés. A la primera escola, es podria aventurar la consideració que la meua intervenció va afavorir una millor organització en les convocatòries del consell i especialment, en facilitar la incorporació dels alumnes a les reunions. Per a l'accés inicial a les reunions s'havia previst que m'avisarien els representants dels estudiants amb qui havia ja estat en contacte individualment. A la primera reunió, en que vaig ésser avisada per un professor, un dels alumnes hi va acudir tot i que l'havien avisat el mateix dia feia tan sols quatre hores (aquesta era la raó per la qual no m'havia avisat). L'altre representant dels estudiants no va ésser ni tan sols avisada perquè havia dit que segurament ho deixava (es podia veure com hi havia una tendència a deixar de banda els alumnes amb una certa facilitat). Es donava una certa situació d'igualtat entre els estudiants i jo mateixa ja que totes dues parts teníem dificultats per ésser convocades el que em situava amb una certa complicitat amb els estudiants en front dels altres membres del consell. A la següent reunió no vaig ésser avisada i no hi vaig poder assistir. Hi va assistir un dels estudiants que no coneixia i no em va avisar. El director, a la següent reunió, a la que sí ja vaig ésser convocada perquè el professor que m'havia facilitat l'accés ho va reclamar, em va comunicar que es pensava que jo *"només estava interessada en assistir a una reunió"*. És en aquest sentit que es pot identificar una certa tendència a evitar l'accés d'algú que pogués qüestionar com s'estava facilitant la incorporació dels alumnes al consell. La mateixa situació es va donar a l'altre consell escolar on després d'assistir a una primera sessió no se'm va convocar a la següent i en aquella ocasió tampoc es varen convocar els representants dels estudiants (l'estudiant amb qui havia connectat m'ho va confirmar, ells tampoc se'n havien assabentat). Es va haver de fer una altra gestió amb

la professora de contacte per ésser convocada una altra vegada en aquesta ocasió per escrit i amb ordre del dia. Al consell escolar de la primera escola també ja se'm va convocar a mi com a tots els altres membres amb suficient antelació i per correu i notificant clarament l'ordre del dia. Es pot aventurar que en aquest cas, la meva participació va fer afavorir el funcionament correcte de les convocatòries del consell ja que inicialment no semblava que es volgués modificar. L'estudiant va reclamar a la primera reunió que havia estat avisat amb poc temps i que s'enviés l'ordre del dia amb una setmana d'antelació i en canvi, el director va contestar que es feia molt a darrera hora perquè hi havia molta feina a fer (mostra que es considerava secundari que es pogués avisar amb temps per facilitar l'accés dels estudiants a les reunions). En el CRAE, com també s'ha pogut veure, hi va haver algunes dificultats d'accés i el procés per aconseguir-ho va ser bastant llarg i costós. La primera responsable amb qui vaig connectar plantejava dificultats tot preguntant: "A tu t'agradaria que t'observessin com si fossis un conillet d'índies?". Amb aquests dubtes que segons com es plantegessin són èticament raonables, es defensava "el propi" espai en front de la intromissió de personatges estranys com en aquest cas era jo.

Pel que fa a la relació amb els propis infants, aquesta va ésser molt àgil i fluida des del primer moment. Els infants, moltes vegades, fins i tot establien relacions de complicitat tot defensant els seus drets argumentant que el reconeixement dels drets dels infants era la tasca que jo estava fent allà. Tanmateix, l'observació dels espais de reunió em va fer experimentar la sensació de "desordre" i "orgue de grills" perquè tenien formes "diferents" de fer els seus debats i discussions. La possibilitat de ser present i seguir aquells espais em va fer copsar molt millor com ells s'hi sentien prou bé i en treien el seu propi profit i jo a la vegada vaig poder conèixer-los i experimentar-los. A partir de l'impacte que em varen causar inicialment, després em va ser molt més còmode i fàcil seguir-los, copsar-los i entendre'ls.

II.5.2. PROCÉS SEGUIT

Els orígens de l'estudi es remunten a mitjans de l'any 1996 quan s'iniciava el segon any del bienni del curs de doctorat. Es concreta amb l'acceptació de la direcció de la tesi per part del Dr. Oriol Romaní el novembre del mateix any. El setembre de 1997 és aprovat el projecte inicial que incorporava un cronograma que situava l'acabament a finals de l'any 2000. Des de l'inici ja es va realitzar el treball de recerca i treball bibliogràfic, i el treball de camp es va dur a terme els anys 1998 i la primera meitat de 1999. El material que s'anava realitzant es recollia amb notes de camp i transcripcions-resum a posteriori de cada una de les entrevistes i de cada una de les sessions observades. Cada una de les transcripcions incorporava una valoració de la situació ressaltant totes aquelles dades, observacions, apreciacions i sentiments que m'havien despertat cada una de les accions de recerca. Es feia en cada moment una anàlisi de la situació observada tot vinculant l'autoreflexió sobre els fets i les situacions observades en un intent d'aproximar al màxim la comprensió del significat dels discursos que anava recopilant (Habermas, 1987). Es va preparar l'anàlisi dels espais observats realitzant llistats substantius a partir de la lectura de les transcripcions. És a partir de mitjans de 1999 que el procés s'atura degut a circumstàncies de salut i no és fins el mes de maig de 2001 que no es torna a iniciar per a poder fer una immersió en tot el treball realitzat anteriorment per poder fer-ne l'anàlisi. En aquest període s'utilitza el programa informàtic ATLAS/ti per preparar i categoritzar les entrevistes realitzades⁶⁰. Quan s'estava configurant el procés d'anàlisi per arribar a alguna ordenació que pogués ser comprensiva, es va aturar el procés el mes de maig de 2002 a fi i

⁶⁰ Atlas-ti és un programa de suport informàtic per a la interpretació de dades qualitatives ja que permet ordenar materials de recerca relativament grans com registres, notes, i teories associades. Permet la codificació de materials, la seva relació amb d'altres materials i l'establiment de xarxes entre aquests. El programa va ésser dissenyat per Thomas Muhr, a Berlín l'any 1997. Per conèixer les seves característiques es pot consultar a <http://www.atlasti.de>

efecte de preparar la titularitat d'escola universitària que no requeria l'obtenció del doctorat. El mes de setembre de 2003 es torna a reiniciar el treball.

Aquest procés amb dues interrupcions ha configurat el fet que, quan s'ha entrat més directament en la fase de lectura i relectura de tot el material escrit i analitzat, moltes de les apreciacions, els sentiments i les observacions s'hagin pogut analitzar des d'una altra perspectiva i -perquè no dir-ho- probablement també, amb més distància. En aquest període ja es varen iniciar a escriure apartats de la part més teòrica i conceptual del treball. En aquesta ja darrera fase, enriquida per les aportacions de les trobades amb el director de la tesi que conduïa els meus descobriments i propostes de treball, després de superada la fase de "pànic" en què era conscient de tota la riquesa d'informació i impactes que posseïa però sense tenir clar com ordenar-la, vaig enfilem la recta final. Tenia clar que la imaginació és important en el procés del desenvolupament de la teoria partint de les pròpies observacions, anàlisis i coneixements previs però que això no era suficient i que calia dissenyar formes de verificar la teoria que volia obtenir.

Per a l'anàlisi i el redactat final, s'ha partit del "mètode compartiu contrastant" (Glasser i Strauss, 1968) tot comparant un grup d'informacions obtingudes en un espai (per exemple els grups de l'EJP) entre un altre grup d'informacions obtingudes en un altre espai (un grup del CRAE o una entrevista) i es va veure com encaixaven les meves interpretacions del tema amb aquelles que havia obtingut dels actors estudiats, quines eren les variacions entre tota la gamma de casos i estratègies que havia aconseguit (experiències conegudes, diversos autors, material de camp), es va realitzar la seva classificació en un cos articulat de tipus i estratègies i finalment, s'han presentat de manera ordenada en l'escriptura narrativa final. Aquests és el procés recomanat per Hammersley i Atkinson (1994:199) seguint l'exemple de les tipologies

de les estratègies de Lofland (1971). S'ha utilitzat la triangulació (Denzin,1989) en el sentit de comprovar les inferències extretes a partir d'una de les meves fonts d'informació recorrent a una altra font d'informació, comparant també la informació obtinguda en les diverses fases del treball de camp i del propi estudi que donades les seves diverses interrupcions requeria fer les comparacions des de les diverses perspectives situacionals.